

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

İçindekiler Tablosu

Giriş	2
1. Türkiye'de 1923-1931 Yıllarında Hububat Politikası Arayışları	2
1.1. Âli İktisat Meclisi'nin Hububat ile İlgili Görüşleri	3
1.2. Hububat Ürününe Müdahale Teşebbüsleri	4
1.3. Hububat Ticaretinin Oluşmasında Demiryollarının Önemi	5
1.4. I. Türkiye Ziraat Kongresi Hububat Encümeninde Alınan Kararlar	6
1. 5. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1935 Programında Hububatın Yer Alması	6
2. 1932-1937 Dönemi Hububat Politikaları	7
2.1. Hububata İlk Devlet Müdahalesi	7
2.1.1. Ziraat Bankası'nın Hububat Satın Alması	7
2.1.2. Ziraat Bankası'nın Buğday Mubayaası Sonuçları	10
2.1.3. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu	11
3. Hububat Politikaları ve Toprak Mahsulleri Ofisi	15
3.1. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Amaçları	15
4. II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye Hububat Politikaları (1939-1945)	16
4.1. Mevcut Hububat Stoklarının Kullanılması Ve Fiyatlara Yapılan İlk Müdahale	16
4.2. Hükümetin Hububat Ürününe İlk Müdahalesi (5 Aralık 1940-10 Temmuz 1942)	17
4.3. Hububat Ürününe Uygulanan Yüzde Yirmi Beş Sistemi (Temmuz 1942-Haziran 1943) ...	19
5. Toprak Mahsulleri Vergisi	23
5.1. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ve Uygulaması	23
5.2. Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Sonuçları	23
6. II. Dünya Savaşı Sonrası Hububat Politikaları	24
Dipnotlar	25
Kaynaklar	28

Yrd. Doç. Dr. Bedrettin KOLAÇ

Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi / Türkiye

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

Giriş

Türkiye'de yapılan Cumhuriyet Dönemi Tarih çalışmaları, genelde siyasi tarih alanında yoğunlaşmıştır. Bu dönemin bir bütün olarak anlaşılabilmesi için siyasi olayların, iktisadi boyutları ile birlikte değerlendirilmesi kaçınılmaz bir durumdur. Bu sebeple Türkiye'nin iktisadi yapısını düzenleyen politikaların araştırılmasına ihtiyaç vardır.

Türk toplumu, Osmanlı İmparatorluğu'ndan başlayarak 1950 yılına kadarki tarihî süreç içinde ziraat toplumu olma özelliğini devam ettirmiştir. Bu bağlamda, ziraat yapı, hem üretim hem de tüketim faaliyetleri bakımından çok geniş bir kitleyi doğrudan ilgilendirmektedir. Bu durum, 1923-1950 yıllarında devlet ve hükümet iktisat politikalarının şekillenmesinde en önemli unsur olmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar geçen dönemde hububat politikası, ziraat ve iktisat politikalarının temelini oluşturmuştur. Esasen Türkiye'de ziraat üretiminin %85'ini hububat üretimi oluşturmaktadır. Hububat, ülkemizde temel geçimlik gıda maddesi ve ziraat pazarının temel ürünü olması bakımından ayrıca ziraat sektöründe geniş bir istihdam alanı meydana getirmesinden dolayı büyük bir önem arz etmektedir. Hububatın her türlü toprak, iklim ve tabiat şartlarında yetişiyor olması da ona ziraat iktisadının en önemli ürünü olma özelliğini kazandırmaktadır.

1. Türkiye'de 1923-1931 Yıllarında Hububat Politikası Arayışları

Türkiye, Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında süre gelen hububat politikasını 1923-1931 dönemlerinde de uygulamaya devam etmiştir. Bu politika Anadolu'nun kendi kendine yeterli olmasına, İstanbul ve İzmir gibi büyük kıyı şehirlerinin ihtiyaçlarının bir bölümünün Anadolu'dan gelen hububatla, diğer büyük bir bölümünün ise ithalat yolu ile Balkan ülkelerinden temin edilmesine dayanmaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Çanakkale Boğazı'nın kapanması ve deniz yolu ulaşımının önemli oranda kesilmesi üzerine İstanbul ve İzmir için dışarıdan buğday ithali büyük ölçüde aksamıştır. Bu şehirlerin hububat ihtiyacı Anadolu'da yetiştirilen hububat ile karşılanmaya çalışılmıştır. Böylece Anadolu'da yetişen hububat Birinci Dünya Savaşı döneminde yoğun bir şekilde İstanbul'a gelmeye başlamış ve Anadolu hububatının İstanbul'a taşınması politikası bu dönemden itibaren başlamıştır. 1921-1929 yılları arasında Türkiye hububat ithal eden ülke konumunu devam ettirmiştir.

Türkiye, I. Dünya Savaşı dönemi ve sonrasında bozulan buğday üretim düzenini, Cumhuriyet hükümetlerinin ziraat alanında yaptıkları çalışmalar ile 1930 yılından itibaren yeniden kurmuş ve buğday ithal eden ülke konumundan kurtulmuştur.¹

Osmanlı İmparatorluğu'nda son döneme kadar ulaşım imkanlarının yeterince gelişmemiş olmasına bağlı olarak coğrafi bölgeler arasında varolan ticarî ilişkiler en alt düzeyde seyretmiştir. Bu ticarî ilişkilerin tipik örneği İstanbul'un ipeşi ve hububatının temin edilmesi sorunudur. Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadî yapısı, İstanbul'un Anadolu ile ulaşım zorlukları iktisadî bağları büyük oranda sınırlamaktaydı. Deniz yolu ile büyük miktarlarda buğdayın nakli mümkün ve ucuza mal olurken, Anadolu'da ulaşım şebekesinin yetersiz olması, buğday naklinin hayvan sırtında veya öküz arabası ile yapılması zorunluluğunu getirmekte, bu durum da maliyeti büyük oranda yükseltmekteydi.²

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile denizyolu ulaşımının büyük ölçüde engellenmesi, İstanbul'un iaşesinin sağlanmasında sıkıntıya neden olmuştur. Bu sıkıntı ve zorluk Osmanlı iktisadının millî iktisada dönüşmesi doğrultusunda olumlu bir etki yapmıştır.

I. Dünya Savaşı dönemi ve sonrasında şartlar mevcut ulaşım imkanlarını sonuna kadar kullanma mecburiyetini getiriyordu. Bu durum Anadolu'da üretilen hububatın İstanbul'a en kolay şekilde getirilebilmesi sorununu da ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde demiryolu etkin bir şekilde kullanılarak, Anadolu hububatı İstanbul'a gelmeye başlamıştır.³

Anadolu'dan İstanbul'a hububat sevkiyatı en kârlı iktisadî faaliyetlerden biri haline getirmiştir. Hatta savaş şartlarının da yoğunlaştırdığı demiryolu trafiğinde hububat sevkiyatı için vagon tahsisi elde edebilen zahire tüccarları İstanbul'a getirdikleri hububatı spekülâtif kârlarla satma ortamı da buluyorlardı.⁴

Osmanlı İmparatorluğu Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar, özellikle İstanbul'un ihtiyacı için sürekli olarak hububat ve un ithal eden bir ülke konumundaydı. Bu dönemde İstanbul için ithal edilen hububata, kapitülasyonlar nedeni ile herhangi bir gümrük vergisi uygulanmamıştır. Ancak Lozan Antlaşması gereği Ekim 1929 yılından itibaren Türkiye yeni gümrük politikalarını uygulamaya başlayabilmiştir. Yeni tespit edilen gümrük politikasında ilk defa Cumhuriyet döneminde ithal edilen hububattan kilo başına 6.5 kuruş gibi yüksek bir gümrük tarifesi uygulanmıştır. Böylece Türkiye'de üretilen hububat ürününün ve üretici çiftçilerin korunması politikaları ile hububat üretimi teşvik edilmeye başlanmıştır.

Türkiye, hububatta 1930 yılından sonra kendine yeter duruma gelmiş, küçük bir miktar hububat ihracatı yapmaya da başlamıştır.⁵

1.1. Âli İktisat Meclisi'nin Hububat ile İlgili Görüşleri

Âli İktisat Meclisi 25 Haziran 1927 tarih ve 1170 sayılı kanunla kurulmuştur.⁶ Türkiye'de ilk defa danışma niteliği taşıyan bu iktisat meclisinin kuruluş amacı ve görevleri kuruluş yasasında "iktisadî gelişmeyi hızla sağlamak ve bu konuda beliren güçlükleri ortadan kaldırmak" olarak belirlenmiştir.

Âli İktisat Meclisi Raporları'nda genel olarak şu görüşler ileri sürülmüştür:

- Memleketin üretim ve tüketim merkezleri arasında düzenli bir ilişki ve ulaşımın bulunmaması, bazı bölgelerde zaman zaman meydana gelen kıtlık, yoksulluğa ve buğday kıtlığına sebep olmaktadır.
- Buğday ithalatının temel sebebi üretim ve tüketim arasındaki dengesizlik olmayıp üretim merkezleri arasındaki, ulaşım yetersizliği ve bazı merkezlerde tabiat ve iklim şartlarından dolayı yeterince buğday üretilmemesidir.
- Yurt içi buğday fiyatlarının dünya fiyatları seviyesine getirilebilmesi için buğdayın üretim ve pazarlama aşamalarında himaye edilmesi,
- Yeni gümrük tarifeleri ile buğdaya, kilo başına uygulanan 3.60 kuruş gümrük tarifesinin uygun olduğu ve devam etmesi,
- Değişik zamanlarda buğday mahsulünde meydana gelen üretim artış ve azalış rekoltelerine göre gümrük resimlerinin değişik oranlarda tespit edilmesi,

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

- Gümrük oranlarının ithalata uygun şartlarda teşvik ve sınırlayıcı bir şekilde belirlenmesi.⁷

1.2. Hububat Ürününe Müdahale Teşebbüsleri

ABD ve Kanada 1920 yılından itibaren ziraî sektörde her türlü yeni teknolojiyi kullanarak, özellikle kuru ziraatın en temel ürünü olan buğday üretiminde büyük gelişmeler sağlamışlardır. Bu üretim artışının doğal sonucu olarak ABD, Kanada ve Arjantin 1929 yılından itibaren dünya hububat pazarlarına büyük miktarda hububat ürünü sevk etmeye başlamışlardır. Bu dönemde büyük bir hububat ihracatçısı olan Rusya ve Balkan ülkeleri dünya hububat pazarlarına dönerek, yeniden hububat ihracatçısı konumuna gelmişlerdir. Avrupa ülkeleri ise 1929 yılından başlamak üzere buğday üretiminde büyük bir artış sağlamışlardır. Bu artış doğrultusunda oluşan buğday bolluğunun yol açtığı fiyat düşüklüğü, dünyada bir hububat krizinin başlanmasının temel nedeni olmuştur. Aynı yıllarda Cumhuriyet hükümetlerinin ziraî sektörün gelişmesi için ziraî makinalaşmada yaptıkları teşvikler ve aldıkları tedbirler sonucunda hububat üretiminde önemli oranda artışlar sağlanmıştır. Yine bu dönemde hububat ürününden alınan %10 oranındaki aşar vergisinin kaldırılması, I. Dünya ve Kurtuluş Savaşlarının sona ermesi ile silah altında bulunan genç nüfusun üretici hale gelmesi üretim artışına yol açmıştır.

Bu gelişme ve değişimler doğrultusunda özellikle hububat üretiminde %100'ü aşan bir oranda büyük bir artış sağlanmıştır. Bu artış ile meydana gelen talep fazlası ürün ve dünyada devam eden "Dünya Hububat Bunalımı"nın da etkisiyle Türkiye'de hububat ürününde %55-60 gibi büyük oranda bir fiyat düşüklüğü meydana gelmiştir. Bu durum dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bir hububat krizinin doğmasına neden olmuştur.⁸

Lozan Antlaşması gereğince, Ekim 1929 tarihinden itibaren Türkiye, yeni gümrük tarifelerini belirlemeye başlamıştır. Bu çerçevede Balkan ülkelerinden ve Rusya'dan gelen hububata karşı, Anadolu'da üretilen hububatı ve üreticiyi korumak amacıyla, buğdaya 6.5 kuruşluk gümrük resmi getirilmiştir.⁹

Başvekil İsmet Paşa Kasım 1929'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki konuşmasında "...Buğdayı bilhassa himaye ettiğimiz doğrudur... Bizim halkımızın %70'i çiftçidir. Takip ettiğimiz himaye siyaseti %70 çiftçiyi kuvvetlendirecek, bununla alakadar olan %20'den fazla sair müstahsilleri sarsmayacak bir yoldur. Takip ettiğimiz buğday himayesinden milletimizin %70'inin sefaleti bedeli olarak vazgeçmeyeceğiz" diyordu.¹⁰

Dünyada ve Türkiye'de yaşanan bunalım üzerine dönemin İktisat Vekili Mustafa Şeref, hububat üreticisi çiftçilerin fiyat düşüklüğünden kaynaklanan mağduriyetlerinin önlenmesi için; Ziraat Bankası'nın çiftçilerden hububat alabileceğini belirtiyordu.¹¹

Buğday fiyatlarının büyük oranda düşmesine tepkiler Temmuz, Ağustos ayında gazetelerin birinci gündemini oluşturmuştur.¹²

Gazeteler; buğday fiyatlarının dünyada yaşanan hububat bunalımından etkilendiğini, ayrıca Türkiye'de 1929 yılından itibaren üretimin önemli miktarda artması ile fiyatların büyük oranda düştüğünü vurgulayarak, bu durumdan çiftçi kesimi ile birlikte bütün iktisadî hayatın etkilendiğini belirterek, Ziraat Bankası'nın çiftçiden buğday piyasalarına göre daha yüksek bir fiyatla hububat alması ve alınan bu ürünleri depo ederek iktisadî durumun uygun olduğu bir dönemde iç piyasaya sürmesi veya ihraç etmesi ve doğacak zararın da

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

Ziraat Bankası'nca karşılanması yönünde yayın yapmışlardır.

11 Ağustos 1931 tarihli Son Posta Gazetesi'nde şu haber yer almıştır; "Ziraat Bankası'nın buğday alımları ile ilgili talimatı bütün şubelere gönderilmiştir. Bu suretle dünden itibaren (10 Ağustos 1931) bankanın bütün şubeleri bankaya borçlu olan köylüden bu borcuna mukabil buğday alma yetkisi verilmiştir. Satın alma her yerde borsa fiyatı üzerinden yapılacaktır".¹³

1931 Ağustos ayından itibaren Ziraat Bankası alım yapma teşebbüsünde bulunarak buğday fiyatlarını yükseltmeye çalıştı ise de bu girişimin istenilen sonucu vermediği ve çiftçinin Ziraat Bankası'nın alım fiyatlarını düşük bulduğu için borcuna karşılık dahi olsa Ziraat Bankası'na buğdayını satmadığını, yine basında çıkan haberlerden anlaşılmaktadır.¹⁴

1931 yılında hububatın Ziraat Bankası tarafından çiftçilerin borcuna karşılık olarak alınması hususunda ne hükümet ne de Ziraat Bankası bir karar almamış ve yasal bir düzenleme yapılmamıştır. Dünyada ve Türkiye'de yaşanan hububat bunalımının getirdiği, konjonktür içerisinde hububatın korunması için yapılan bu ilk teşebbüsler yeterli hazırlık yapılmadığı ve gerekli altyapı oluşturulmadığı için sonuçsuz kalmıştır.¹⁵

1.3. Hububat Ticaretinin Oluşmasında Demiryollarının Önemi

I. Dünya Savaşı öncesinde İstanbul'un hububat ihtiyacı Balkan ülkeleri ve Rusya'dan ithal edilerek karşılanmaktaydı. Âli İktisat Meclisi'nin 1928 yılı raporunda "her tarafında buğday ekilen ve yetişen Türkiye'nin buğday ithal eden bir memleket" olduğu belirtilmekteydi.¹⁶

İstanbul'un Anadolu ile ulaşım bağlarının genişlememiş olması, iktisadî ilişkilerinde çok zayıf kalması sonucunu doğurmuştur. Öyle ki büyük bir hububat deposu olan İç Anadolu Bölgesinin herhangi bir şehrinden, İstanbul'a hububat taşımak, New York'tan hububat ithalatı yapmaktan %75 oranında daha fazlaya mal olmaktadır.

I. Dünya Savaşı yıllarında ise İstanbul'da yaşanan hububat sıkıntısı Anadolu hububatının İstanbul'a taşınması gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu konjonktür içerisinde Anadolu'dan İstanbul'a hububat taşımacılığı I. Dünya Savaşı döneminin en kârlı ticarî faaliyeti olmuştur.¹⁷ Böylece Anadolu'nun kendi içinde ve İstanbul ile ulaşım ve ticarî anlamda bütünleşmesi sağlanmıştır.

Osmanlı döneminde büyük bir önemle başlayan demiryolu politikası Cumhuriyet döneminde de önce yabancıların işlettiği demiryollarını millileştirme uygulamaları ile devam etmiş, 1927 yılından itibaren de demiryolu yapım faaliyetleri bir politika ve ideal haline getirilerek ülke genelinde hızlı bir şekilde sürdürülmüştür.

Türkiye'de demiryolu ulaşımının gelişerek Anadolu içlerine kadar ulaşması, ülkede buğdayın ticarî bir ürün haline gelmesini ve hububat piyasalarının oluşmasını sağlamıştır. Böylece 1930 yılından itibaren hububat ithalatının tamamen durması mümkün olmuştur.

Demiryolu ulaşımının Anadolu'da yaygınlaşması ile özellikle İç Anadolu Bölgesi'nde üretilen hububat, İstanbul ve hububat ihtiyacı olan diğer bölgelere ve şehirlere sevk edilmeye başlanmıştır. Bu sevkıyat üretim merkezlerinde fiyatları yükseltirken, tüketim merkezlerinde düşürmüştür. Diyarbakır'da demiryolu ulaşımından önce buğdayın kilosu 2

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

kuruş iken, demiryolu ulaşımı ile 4,5 kuruşa yükselmiştir.¹⁸

1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kurulmasından itibaren ofisin bütün silo ve depolarının tamamına yakın bölümünün hububat taşımacılığının kolaylaşması için demiryolu İstasyonları veya demiryolunun bulunduğu güzergahtaki bölgelerde kurulduğu bilinmektedir.

1.4. I. Türkiye Ziraat Kongresi Hububat Encümeninde Alınan Kararlar

“Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti”nin düzenlediği I. Türkiye Ziraat Kongresi Ankara’da 14 Ocak 1931’de toplanmıştır.¹⁹ Türkiye Ziraat Kongresi’ne dönemin ziraî uzmanlarının büyük bir bölümünün katılımıyla başlanmıştır. Kongrede bütün toprak mahsulleri tek tek görüşülerek her konu için oluşturulan encümenlerin hepsi, ayrıntılı ve daha çok teknik ağırlıklı raporlar sunmuşlardır.

- Hububatı dış rekabete karşı koruyabilmek için koruyucu gümrük tarifelerinin tespit edilmesi ve bu tarifelerin değişken olup, her yılki üretim maliyetleri ve rekolteye göre yeniden düzenlenmesi,
- Her yıl İktisat Bakanlığı’nca ülkedeki ve dünyadaki hububat üretiminin tahmin edilerek, hububat fiyat ve piyasası hakkında bilgi edinilmesi,
- Olabilecek kuraklık ve kıtlık tehlikelerine karşı hazırlıklı olunabilmesi için ortak köy ambarlarının yapılması ve ıslah edilmiş, temizlenmiş tohumlukların sağlıklı bir ortamda saklanması,
- Orta Anadolu’da topraksız köylülerin ve kuraklık dolayısıyla topraklarını terk edenlerin, toprak, çift, tohumluk ve diğer ziraî gereçlerle teçhiz edilerek köylere dönmelerinin sağlanması,
- Hububat ürününü düşük fiyatla satmak zorunda kalan çiftçilere, ürün miktarı oranında borç para temin edilmesinin sağlanması.²⁰

1. 5. Cumhuriyet Halk Fırkası’nın 1935 Programında Hububatın Yer Alması

Tek parti iktidarının hakim olduğu Cumhuriyetin kuruluş dönemlerinde ülke yönetimi devlet ve parti yöntemi ile bir bütünlük göstermektedir. Cumhuriyet Halk Fırkası kongrelerinde ileri sürülen ve programında kabul edilen görüş ve politikalar aynı zamanda devlet politikası olmuştur. Bu bakımdan Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan iktisat ve ziraat politikaları, öncelikle Cumhuriyet Halk Fırkası kongrelerinde görüşüldükten sonra uygulanmaya başlamıştır. Hububat politikaları CHF 1931 kongresinde hububat bunalımı gündeme getirilerek hububat ürününe prim uygulaması ve bu konuda ziraat bankasına görev verilmesi istenmiştir. 1935 yılında kabul edilen CHF programında hububat konusu şu şekilde yer almıştır:

Madde 28: Toprak ürünlerimizin kemiyet ve keyfiyetçe başında gelen buğdayın fiyatını, değerinden aşağıya düşürmemek, gerek üretmen, gerek yoğaltman zararına olabilecek fiyat değişmelerini önleme için alınan tedbirleri daha genişletmek ve esaslandırmak, göz önünde tuttuğumuz konulardan biridir. Bunun için girişilen silo ve ambarlar işine devam edeceğiz. Yurt savgası ve beklenmedik kurak tehlikeleri için, buğday stoku bulundurmak lüzumludur. Böylece hububat ürünü ve üreticisinin korunması, siyasî bir nitelik kazanarak

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

bir devlet politikası haline gelmiştir.²¹

2. 1932-1937 Dönemi Hububat Politikaları

2.1. Hububata İlk Devlet Müdahalesi

2.1.1. Ziraat Bankası'nın Hububat Satın Alması

Dünyada 1929 yılından itibaren hububat ürününde meydana gelen üretim artışı ve biriken stoklar dünya iktisat bunalımı ile birlikte bir hububat bunalımını da meydana getirmiştir. Dünyada ve Türkiye'de aynı dönemde hububatta meydana gelen üretim artışı ve piyasa imkanlarının genişlemesi ile hububatta görülen büyük fiyat düşüklükleri, dünyada ve Türkiye'de bir hububat bunalımı doğurmuştur. Türkiye'de 1929'da kilosu 12.83 kuruş olan buğday fiyatı bu bunalımın etkisi ile 1932 yılında 4.31 kuruşa kadar gerileyip, hububat üretimini tehlikeye düşürecek boyutlara kadar gelmiştir.²² Hububat üreticisi çiftçilerin devam eden fiyat düşüklüklerini telafi etmek için sürekli olarak üretimi genişletmeye başlaması ile ürün bolluğu devam etmiştir. Bunun sonucunda yeni bir fiyat düşüklüğü ortaya çıkmış ve hububat bunalımı kronikleşmeye başlamıştır.

Türkiye'de görülen hububat bunalımının önüne geçmek için 1932 yılında Ankara'da Ticaret Odaları temsilcilerinin katıldıkları bir kongrede buğday ekim alanlarının sınırlandırılması önerileri dahi gündeme getirilmiştir.²³

Türkiye'de yaşanan bu hububat bunalımının ilk hissedildiği 1931 yılı Temmuz-Ağustos aylarında gazetelerde yoğun bir yayın yapılarak hükümetin buğday fiyatlarının düşüklüğüne müdahale ederek Ziraat Bankası kanalı ile piyasadan yüksek fiyata buğday alınmasını ve alınan bu ürünleri depo ederek, buğday ürününün az olduğu yıllarda, iç piyasaya sürülmesi veya ihraç edilmesi önerilmiştir. Bu işlemlerden doğacak zararın ise Ziraat Bankası tarafından karşılanması istenmiştir. Bu konuda

Ziraat Vekili M. Şeref (Özkan)'ın beyanları Ziraat Bankası'nın köylünün borcuna karşılık buğday alımlarına başlayacağı yönünde olmuştur.²⁴

Gazetelerin bu yayınları ve Ziraat Vekili'nin açıklamalarına rağmen Ziraat Bankası'nın köylüden buğday alınmasıyla ilgili bir kanun, kararname, talimat ve bir resmî kayıta rastlanmamıştır. Ancak genel kanı çiftçinin tespit edilen fiyatları düşük bulduğu için ürününü Ziraat Bankası'na vermediği yönündedir.²⁵

1932 yılı Temmuz ayına gelindiğinde görülen, buğday fiyatlarının düşmeye devam ettiği ve köylünün yoksullaşarak alım gücünü büyük oranda kaybetmeye başladığıdır. Bunun üzerine acil ve pratik bir çözüm olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi 03.07.1932 tarih ve 2056 sayılı "Hükümetçe Ziraat Bankası'na Mubayaa Ettirilecek Buğday Hakkında Kanun"u kabul etmiştir.²⁶ Bu kanunla hükümet Cumhuriyet tarihinin ilk iktisadî ve ziraî müdahalesini gerçekleştirip, buğday üreticisi çiftçinin karşısına bir taban fiyatıyla güçlü bir alıcı olarak çıkmıştır.²⁷ Hükümet bu kanunla buğday piyasalarına müdahale alımları yapmış, buğdayın fiyatının belirli bir seviyenin altına düşmesini engellemeye çalışarak, buğdayı destekleme ve kıymetlendirme politikası izlemeye başlamıştır.²⁸ Böylece 1930 yılından itibaren başlayan devletçilik düşünce ve tartışmaları devletin hububat piyasalarına müdahale etmesi ile ilk kez uygulamaya başlanmıştır.

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

2056 sayılı "Hükümetçe Ziraat Bankası'na Mubayaa Ettirilecek Buğday Hakkında Kanun", Ziraat Bankası'nı buğday fiyatlarını koruma, belli bir taban fiyat ile buğday alma, depo etme, iç ve dış piyasalara satma işleri ile görevlendiriliyordu. Ziraat Bankası'nın bu görevleri yapabilmesi için hükümetin kredi açacağı, meydana gelecek bir milyona kadar olan zararın da Ziraat Bankası tarafından karşılanacağı, silo ve ambar yapımına başlanacağı hususları da ilgili kanunla düzenlenmiştir.

Kanunun yürürlüğe girmesi ile oluşan görüş; Ziraat Bankası'nın belli merkezlerdeki buğday alımlarının bütün Türkiye'de buğday piyasasını etkileyeceği ve fiyatların her yerde aynı seviyede seyrederek, tespit edilen fiyatın altına düşmeyeceği şeklindeydi.

Gerçekte ise ancak Orta Anadolu'da alım yapılan on iki merkezde ve bu merkezlerin yakın çevresinde bulunan buğday üreticisi çiftçiler bu düzenlemeden yararlanma imkanı bulmuşlardır. Ancak bu çiftçiler de ürünlerini Bakanlar Kurulu'nun tespit ve ilan ettiği 5.50 kuruşluk taban fiyatının altında Ziraat Bankası'na teslim etmişlerdir. Buğday fiyatlarının tespit edilen destekleme taban fiyatının altında alınmasının sebebi 23.07.1932 ve 13204 sayılı kararname ile kabul edilen talimatnamenin 2. maddesine göre buğdayın içinde bulunan yabancı maddeler çavdar ve diğer yabancı maddeler düştükten sonra fiyatların mahalli pazar ve borsa usulüne göre tespit edilme yöntemi kullanılacaktı. Bu durum, ürün fiyatlarının ancak 3.40 kuruş ve 3.50 kuruş arasında seyretmesi sonucunu doğurmuştur.²⁹

Böylece bu ilk alımlarda İcra Vekilleri Heyeti'nin belirlediği 5.5 kuruşluk hububat taban fiyatı hiçbir zaman uygulanamamıştır. Alım merkezlerinin bulunmadığı bölge ve şehirlerde ise hububat piyasalarında buğday fiyatları 3, 2.50, hatta 2 kuruş üzerinden işlem görmüştür.³⁰

Hububat ürününün karakteristik ticarî özelliği, hasat ve harman sonrasında piyasalarda ürün arzının büyük oranda artması ile Haziran ve Temmuz döneminde ürün fiyatlarında önemli oranda düşüş meydana gelmesidir. Bu dönemde hububat tüccarları, piyasaya girerek dönemin ucuz piyasa şartlarından yararlanmaktadırlar.

Ziraat Bankası öncelikle önemli buğday üretim merkezleri olan Ankara, Polatlı, Eskişehir, Akşehir, Tekirdağ, Konya, Balıkesir, Denizli, Yozgat, Sivas, Kütahya ve Adana'da buğday mubayaaı yapmaya başlamıştır.³¹

Ziraat Bankası'nın buğday mubayaaasına başlaması ile buğdayın her yörede aynı taban fiyatıyla alıcı bulması, hububat fiyatlarında bir istikrar ve güvenin oluşması sağlanmıştır. Bunun üzerine, Ziraat Bankası'nın alım merkezlerinin bulunmadığı bölgelerdeki buğday üreticisi çiftçiler, hükümete müracaat ederek kendi bölgelerinde de hububat alımı yapılmasını istemişlerdir. Bu girişim üzerine Ziraat Bankası 1933 yılında Afyonkarahisar, Konya Ereğlisi, Çerikli, Dinar, Uzunköprü, Zile, Şefaati, Şarkışla ve Adana olmak üzere dokuz yeni alım merkezi açmıştır.³²

Ziraat Bankası, 1932 yılından itibaren üreticilerden doğrudan hububat alımı uygulaması, daha çok büyük bir kitle olan hububat üreticisi çiftçiyi, hububat tüccarına karşı korumayı amaçlamıştı.³³

Hükümetçe Ziraat Bankası'na bu yetkinin verilmesinin temel amacı, buğday fiyatlarında meydana gelen mevsimlik fiyat düşüşünü azaltarak çiftçiyi korumaktır. Banka, fiyatın düşük olduğu hasat mevsiminde tespit edilen taban fiyat üzerinden alımlar yapıp fiyatı yükseltecek, fiyatların yükseldiği dönemde ise depolarda stok edilen buğdayı piyasaya

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

sürerek fiyatları düşürme politikasını uygulayacaktır.³⁴

“Hükümetçe Ziraat Bankası'na Mubayaa Ettirilecek Buğday Hakkındaki Kanun” 05.08.1932 tarihinden itibaren uygulanmaya başladı. İlk buğday alım fiyatı İcra Vekilleri Heyeti tarafından, 1932 yılı için 5.5 kuruş taban fiyat olarak tespit edilmiştir.

Ziraat Bankası'nın çiftçiden buğdayı mubayaa etmesi ve fiyat tespitinde uygulanan sistem şu şekilde işlemekteydi: Buğday, yalnız üretici çiftçiden alınacak ve üretici ürününü bankanın deposuna kendi imkanları ile teslim edecekti. Ürün bedelleri buğdayın teslim edilmesi ile hemen ödenecekti. Mubayaa fiyatı %1'den fazla yabancı maddeleri olmayan ve hektolitresi %78'den yukarı bulunan buğdaylar kilo başına 4.25 kuruş, %3'den fazla çavdarlı ve %3'ten fazla yabancı maddeli olmayanlarda ise kilo başına 3.75 kuruş olacaktır. Bu fiyat ekstra buğdaylar için en yüksek fiyat olarak tespit edilmiştir.³⁵

Ziraat Bankası'na getirilen buğdaylardaki kalite farkları için yerel borsa gelenekleri dikkate alınarak fiyatlar ayarlanmıştır.³⁶

Ziraat Bankası'nın hububat mubayaa etmesi ve özellikle küçük üretici çiftçilerin bir kesiminde beklenen ilgiyi görmemesinin nedenleri ise şunlardır:

- I. Türkiye ziraî hayatında hakim olan iktisadî ve sosyal şartlar ve gelenekler çiftçinin serbest pazarlarla ilişkilerini kısıtlamıyordu. Türkiye'de çiftçi pazarda meydana gelen fiyat oluşumundan yararlanamıyordu. Çünkü, çiftçiler nakit para bulunmadığından, şehir ve kasabalarda tüccardan borç alarak ihtiyaçlarını temin ettikleri için iktisadî anlamda tüccara bağımlı olmaktaydılar. Bu bağımlılık, çiftçiyi mahsulünü daha tarlada iken borçlarını ödemek ve nakit paraya kavuşmak için satmak zorunda bırakıyordu. Bu bakımdan çiftçinin mahsulüne verilen fiyat düşük olsa da, çiftçi biriken borçlarını ve aldığı veresiye malların bedellerini ödemek için ürününü tüccara vermek mecburiyetinde kalıyordu. Bunu yapmadığı takdirde ise gelecek yıl için tüccardan borç para ve ihtiyaçlarını veresiye alması önemli oranda güçleşiyordu.³⁷
- II. Buğday alım merkezlerinin belli bölgelerle sınırlı kalması, nakliye sisteminin yetersiz, fiyatının ise pahalı olması nedeniyle alım merkezlerinin çevresinde bulunan bazı çiftçiler dahi ürünlerini Ziraat Bankası'na satmamışlardır.³⁸
- III. "Hükümetçe Ziraat Bankası'na Mubayaa Ettirilecek Buğday Hakkında Kanun"un 10 Temmuz 1932'de hasat mevsimi içinde yürürlüğe girmesine rağmen uygulama ancak 5 Ağustos 1932'de başlamıştır. Zaman olarak Türkiye'nin bir çok yerinde buğday piyasası oluşmuş, alımlar başlamış hatta bazı bölgelerde bitmişti. Bu gecikmeden dolayı ilk mubayaa yılı olan 1932 yılı mubayaa döneminde bu sistemden beklenen sonuç alınamamıştır.

Ayrıca köylü Ziraat Bankası'nın buğday alımlarına başlamasına pek sıcak bakmamıştır. 1931 yılında Türkiye'de Ziraat Bankası'nın çiftçilerin borcuna karşılık ürün alacağı tartışmalarında köylü, Ziraat Bankası'nın buğday alımlarını şüphe ile karşılamıştı. Çiftçilerden satın alınan buğday bedellerinin, Ziraat Bankası'na olan borçlar ve ödenmeyen vergilere karşılık sayılacağı kanaatinin oluşması, bu sistemin ilk yılında başarısız olması sonucunu doğurmuştur. Bunun üzerine hükümet ve Ziraat Bankası açıklama yaparak, buğday bedellerinin hiç bir şekilde borçlara ve ödenmeyen vergiler karşılığı mahsup edilmeyeceğini ve kanun gereği peşin olarak ödeneceğini duyurmuştur.³⁹

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

Ziraat Bankası'nca buğday alımı yapıldığı ilk yıllarda bazı tüccarların bu sistemden kazanç imkanı bularak, bankaca alım yapılmayan yerlerden ucuz fiyata aldıkları düşük kalitedeki buğdayları bir üretici gibi tespit edilen taban fiyat üzerinden bankaya sattıkları da tespit edilmiştir.⁴⁰

Ziraat Bankası'nın buğday alımına başladıktan sonra, yıllar itibari ile meydana gelen fiyat dalgalanmaları istikrara kavuşmuş ve üretici çiftçiler için önceki yıllara göre olumlu gelişmeler meydana gelmiştir.

Kanun yürürlüğe girmeden önce bölgeler ve aylar itibari ile buğday fiyatlarında büyük oranda dalgalanmalar meydana gelmiştir. Mesela Ankara'da 1931 yılında üreticinin buğdayını pazara getirdiği Ağustos ayı ile Aralık ayı arasında fiyat 3.72 kuruşu geçmemiştir. Hatta fiyatın 1.66 kuruşa dahi düştüğü görülmüştür. Üretici bu dönemlerde ürününü çok ucuza satmak zorunda kalmıştır.⁴¹

2.1.2. Ziraat Bankası'nın Buğday Mubayaası Sonuçları

Ziraat Bankası'nın 10 Ağustos 1932 tarihinden, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 13 Temmuz 1938'de kuruluşuna kadar 6 yıl boyunca uyguladığı buğday alımları, buğday fiyatlarını koruma konusunda etkili olmuş ve olumlu sonuçlar alınmıştır. Bu durum; buğday fiyatlarında istikrar sağlanmasından, alım merkezlerinin sayısının artırılmasından ve çiftçilerin yeni açılan bu alım merkezlerine gösterdikleri ilgiden anlaşılmaktadır.

Ziraat Bankası'nın, sabit bir fiyatla buğday piyasalarına alıcı olarak girmesi, bir taraftan buğday fiyatlarının alım merkezleri ve çevresinde düşüşü tamamen önlenirken, diğer taraftan çiftçilerin buğday ürününe karşı güvenlerini artırmıştır. Ayrıca buğday bedellerinin peşin olarak ödenmesi, ülkemizdeki çiftçilerin büyük bir bölümünün ürettiği hububatın satış ve pazarlamasında çiftçileri tüccar istismarından kurtarmıştır. Bu uygulama, Türk ziraî sektöründe ticarî anlamda yapılan en önemli ve ilk reformdur.

Devletin buğday piyasasına müdahale ederek Ziraat Bankası kanalıyla buğday alması, çiftçilerde önce bir tedirginlik meydana getirirken, esas amaç anlaşıldıktan sonra bu tedirginlik yerini güvene bırakmıştır. Üreticiler bu güvenle hükümete ve Ziraat Bankası'na müracaat ederek kendi yörelerine de buğday alım merkezlerinin açılmasını istemişlerdir.

Bu gelişme üzerine Ziraat Bankası, hububat alım miktarlarında büyük bir değişiklik yapmamış, ancak alım merkezlerinin sayısını 12'den 58'e çıkararak önemli sayıda artırmıştır. Bu dönemlerde bankanın ürün bedellerini peşin ödemesi, çiftçiler açısından büyük önem taşımıştır.⁴²

Devletin 1932 Ağustos'undan itibaren Ziraat Bankası aracılığıyla uygulamaya başladığı Buğday kıymetlendirme politikası sayesinde buğday fiyatlarındaki düşüş önlenmiştir, yine 1933-1934 yıllarında hububat ürününde devam eden düşme 1935-1936 yıllarında etkisini yitirdiği ve bu dönemden itibaren hububat fiyatlarında küçük bir yükselme olduğu görülmüştür.

Ziraat Bankası'nın buğday satın almasıyla birlikte, hububatta bir yıl içerisinde meydana gelen aylık fiyat dalgalanmaları da daha düzenli bir seyir takip etmeye başlamıştır.⁴³

Yine bu dönemde kamuoyunda buğdayın korunması hakkında bir yasanın çıkacağıının duyulması üzerine, buğday piyasalarında kısa bir süre de olsa fiyatların yükseldiği

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

görülmüştür. Bu duyumları alan değirmenciler ve bazı büyük tacirler buğday fiyatlarının yükselmesi ihtimalini dikkate alarak, bu durumdan yararlanmak için buğday toplamaya başladılar. Elleri buğday bulunan tüccarlar ise, fiyatları 7 kuruştan birden 9.5 kuruşa yükselttiler.⁴⁴ Bu fiyat yükselmesi İstanbul'da bir hafta devam eden bir ekmek buhranına neden olmuştur.

Uygulanan bu sistemin olumlu yönlerine karşın, "Hükümetçe Ziraat Bankası'na Mubayaa Ettirilecek Buğday Hakkındaki Kanun" ve bu kanunu takip eden kararname ve tamimler ile yapılan düzenlemelerle, buğday fiyatlarının çiftçinin beklediği oranlarda yükselmediği de anlaşılmaktadır.

Çünkü, 13204 nolu kararnameye ekli talimatnamenin 1. maddesinde belirtilen 5.50 kuruşluk fiyat, yine aynı talimatnamenin 2. maddesinde; "Bu fiyatlar normal sert ve yumuşak buğdaylar için olup, kalite farkının ve ecnebi maddeler, çavdar vs. payı olarak tenzili icap eden miktarlar, mahalli borsa veya pazardaki teamül ve usuller dairesinde tespit olunur." ifadesi, hububat fiyatlarının alım merkezleri ve çevresinde 4.00, 3.40 ve 3.50 kuruş arasında değişmesine neden olmuştur.⁴⁵

Hükümetin, Ziraat Bankası kanalı ile alımlarında 1932 Ağustos ayında uyguladığı taban fiyatlar, serbest hububat piyasa ve borsalarında yaklaşık olarak aynı olmakla birlikte, satın alma merkezleri veya borsa arasındaki ulaşım giderleri ve aracılardan bulunmasından dolayı, üretici çiftçilerin eline geçen net fiyatları tespit etmek için, borsada oluşan ürünlerin birim fiyatlarından belirli bir indirim yapılmasını gerekli kılmıştır. Haldun Derin'in tespitlerine göre 1931 yılında buğday, borsada 4.77 kuruş üzerinden işlem görmesine rağmen, üreticinin eline geçen net fiyat 3 kuruştur.⁴⁶

Ancak bu mubayaa şekli, hububat ürününü belirli bir sisteme bağlamakla birlikte, Ziraat Bankası'nın buğday alımları başladıktan sonraki yıllarda, buğday fiyatlarında önemli bir yükselmenin görülmediği de bir gerçektir. Zaten kanunla amaçlanan, üreticinin gelirini yükseltmek olmayıp, düşük olan buğday fiyatını korumak ve tanzim etmektir.

Sonuç olarak Ziraat Bankası'nın çiftçiden buğday mubayaa etmesi, alım merkezlerinde hububat fiyatları ve piyasasını belirli bir oranda korumuş ve canlandırmıştır. Fakat çiftçilerin özellikle fiyat konusundaki beklentilerini karşılamamıştır.

2.1.3. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu

Buğday fiyatlarının istikrarlı bir düzeyde tutulması, Ziraat Bankası'nın yaptığı buğday alım ve satımı işlemlerinde meydana gelebilecek zararların giderilmesi, silo ve ambar yapımı için gerekli finansmanın sağlanabilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi 28 Mayıs 1934 tarihinde yaptığı görüşmeler ile 2466 sayılı "Buğday Koruma Karşılığı Kanunu"nu kabul etmiştir.⁴⁷ Bu kanunla buğday ürünleri olan un ve unlu mamullerden bir tüketim vergisi niteliğinde "Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi"nin alınması kanunlaşmıştır. Bu vergi kanunu buğdayın korunması ve kıymetlendirilmesi için gerekli altyapının oluşturulması ve yaygınlaştırma konusunda yeni bir sistem meydana getirmiştir.

2.1.3.1. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu'nun Konusu ve Uygulanması

Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu bir buğday tüketim vergisi olduğu için buğdayın büyük miktarlarda işlenerek tüketildiği un fabrikalarında, vals ve elek sistemi olan değirmenlerde üretilen veya yabancı ülkelerden getirilen her türlü buğday ve çavdar

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

ürünleri, Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'ne tabi tutulmuştur.

Fabrika sayılmayan valssiz ve eleksiz değirmenlerde temel gıda ihtiyaçları için üretilen ve satışa sunulmayan bütün unlar ve un ürünleri Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'nden muaf tutulmuştur.

Vergiye tabi ürünler: a) Her nevi buğday unu, b) Çavdar unu, c) Buğday ve çavdar unundan yapılan şehriye, bisküvi ve irmik.

Mısır, arpa ve yulaf unları, buğday ve çavdar ile karıştırılmadıkları sürece, Buğdayı Koruma Kanunu Vergisi'ne tabi değildir.⁴⁸ Ancak buğday ve çavdar ile arpa ve mısır karıştırılarak un yapılırsa, buğday ve çavdar unu gibi vergi işlemine tabi tutulmuştur.⁴⁹

2.1.3.2. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'nin Mükellefleri

Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'nin, vergi mükellefi, un fabrikası ve değirmenden un satın alan veya buğdayını un yaptıran fabrika ve değirmen müşterileridir.⁵⁰

Bu müşteriler;

- Ekmek üretmek için fabrika ve değirmenlerden un satın alan veya fabrikaya buğdayını getirerek un haline getiren fırıncı ve diğer özel ve tüzel kişiler,
- Ticarî amaçla kendi buğdayını fabrika veya değirmene getirip un yapan üretici çiftçi,
- Fabrika ve değirmene un yaptırıp satmak için buğday getiren tüccar,
- Satın aldığı buğdayı un yapıp satan un fabrikası ve değirmen sahipleri,
- Kendi ihtiyacı için un fabrikası değirmenlerde buğdayını öğütüp un yapan şehir ve kasaba halkı.⁵¹

Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi mükellefleri şehir ve kasabada yaşayan un tüketicisi halktır. Bu yasayla hedeflenen buğday üreticileri olmayıp, buğday ürünlerini tüketen kesimlerden buğdayı korumak için alınan bir tüketim vergisidir.

2.1.3.3. Vergi Matrahının Tespiti

Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'nin matrahı, buğday ve çavdar ürünlerinden fabrika ve değirmenler tarafından üretilen ve standart haline getirilen 72 kilogramlık birinci unlar için çuval başına 150 kuruş, ikinci ve diğer kalitedeki unlar için ise yine 72 kilogram üzerinden 100 kuruş olarak tahakkuk ettirilirdi. Makarna, irmik ve bisküvilerin vergi oranı kilo başına 2 kuruş olarak belirlenmiştir.⁵²

Buğdayı Koruma Karşılığı Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1 Haziran 1934 tarihini takip eden iki ay içerisinde un çuvalları 72 kilogram ile standart hale getirilmiştir. Un çuvalları bu miktardan az da olsa 72 kilogram üzerinden işlem göreceği ilgili kanunun 4. maddesinde belirtilmektedir.

2.1.3.4. Verginin Tahakkuku

Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi, üretilen unların fabrika ve değirmenlerden çıkarıldığı sırada 72 kilogramlık çuvalların üzerinden ve diğer un ürünü mamullerin yine imal

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

edildikleri yerlerden çıkarılan sandık, kutu ve paket üzerinden tahakkuk ettirilirdi.⁵³

Buğday Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu'nun "3. Maddesi 22.12.1934 tarih ve 2643 sayılı kanunla değiştirilerek bütün fırın ve un mamulü kullanan müesseselere vergisi ödenmiş un kullanma mecburiyeti getirmiştir. Bu yasaya uymayanların Türk Ceza Kanunu'nun 36. maddesi gereğince ürünlerine el konacak ve vergi tutarları beş kat olarak alınacaktı".⁵⁴

2.1.3.5. İhraç ve İthal Edilen Undan Alınan Vergi

Türkiye'de üretilen ve ihraç edilen unlar Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'nden tamamen muaf tutulmuştur.⁵⁵

İthal edilen buğdaydan ithal edildiği dönemde vergi alınmayıp buğdayın fabrika ve değirmenlerde öğütülüp un ve un mamulleri haline gelince kanunda belirtildiği şekil ve yöntemle Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi alınıyordu.⁵⁶

İthal edilen unlar ise gümrük beyannamelerinde gösterilen miktar ve kalitesine göre kanunda belirtilen 72 kilogramlık çuval ve birinci kalite esası üzerinden kilo başına 15 kuruş vergi işlemi yapılarak yurt içindeki fabrika ve değirmenlerdeki gibi kurşun mühürle mühürlenerek satışa sunulurdu.⁵⁷

2.1.3.6. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu'ndan Muaf Olan Ürünler

Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisinden muaf olan ürünler ve muafiyet şekilleri şöyledir:

- Mısır, arpa, yulaf ürünleri ülke içerisinde üretilsin veya ithal edilsin, her iki durumda da vergiden muaf tutulmuşlardı.
- Pide, simit, börek, pasta ve diğer unlu mamuller hiçbir şekilde ve şartta vergiye tabi değillerdi.
- Vergi kanununun yürürlüğe girdiği dönem olan 1 Haziran 1934 tarihinden önce yurt içinde üretilen ve satılmakta olan mamuller (makarna, bisküvi, şehriye) vergiye tabi değillerdi.
- Türkiye'de üretilip ihraç edilen un ve unlu mamullerden vergi alınmazdı.
- Yolculuk esnasında bulundurulmuş küçük miktarlardaki unlu mamulleri (bisküvi, vs.) vergiye tabi değildir.⁵⁸

2.1.3.7. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu'na Aykırı Hareket Edenlere Uygulanacak Cezaî Hükümler

Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu'nun 9. maddesi, kanuna uymayan özel ve tüzel kişilere uygulanacak cezaları belirtmektedir.

Buna göre;

- Vergi kanununa göre tutulması gereken defterleri tutmayan, tasdik ettirmeyen veya bazı işlemleri deftere geçirmeyen fabrika ve değirmen sahip, müdür ve sorumlu yöneticilerine suçun işlendiği döneme ait vergi resen takdir edilerek bir kat fazlası hemen tahsil edilir. Ayrıca 100 liradan 1000 liraya kadar para cezası verilir.

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

- b. Vergi defterlerini veya makbuzları tahrif edenler hakkında iki aydan 3 yıla kadar hapis cezası verilerek bu suçtan kaynaklanan vergi miktarı iki kat olarak hemen tahsil edilir.
- c. Vergi defterlerini kısmen veya tamamen imha edenler üç aydan beş seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar. Bu döneme ait vergiler resen takdir edilerek üç kat fazlası ile hemen tahsil edilir.
- d. Fabrika, değirmen ve imalathanelerden satışa sunulan ürünlerin kurşun mühürsüz veya vergi pulsuz çıkarılması halinde bu ürünlerin sahipleri hakkında bir aydan bir seneye kadar hapis cezası uygulanarak kaçak mal işlemi gören ürünlere hükümetçe el konulur.

Kurşun mühürsüz ve vergi pulsuz un ve unlu mamulleri satan, satın alan veya köyden kasabaya, kasabadan kasabaya veya şehirlere nakliyesini yapanlar bu ürünlerin vergisini ortak şekilde ve üç katı olarak hemen öderler ve ürünlerine de el konulur.⁵⁹

2.1.3.8. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'nden Muaf Olan Değirmenler

Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi ile amaçlanan; buğday fiyatlarını korumak, buğday üreticisi çiftçilerin üretimlerini kıymetlendirerek çiftçileri malî açıdan korumak ve ürünün iyi olmadığı dönem ve yörelerde ürün fiyatlarının büyük oranda yükselmesine engel olmaktır.

Bu bakımdan Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'nin kapsamı kasaba ve şehir halkının buğdaylarını işleyen fabrika ve değirmenler olup, üretici çiftçiler hiçbir şekilde vergi kapsamına girmemektedirler.

Köyde kurulu bulunan valssiz ve eleksiz değirmenler kasaba ve şehir halkının buğdayını işlemediği sürece vergiye tabi değildir. Ancak bu değirmenler vergiye tabi ürün öğüttükleri takdirde yalnız aidat memuru bulunduracaktır.⁶⁰

Yalnız valsli veya yalnız elekli olan değirmenler kasaba ve şehir içinde veya dışında olsun muhafaza memuru bulundurmamak zorundaydılar.

Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'nden muaf olmak için bazı kasaba ve şehirlerde valsli ve elekli değirmenlerin, vals ve elek sistemini kaldırmaya başlamaları üzerine Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu'nun 22-12-1934 tarih ve 2643 sayılı kanunla kabul edilen değişik 5. maddesi ile, Türkiye'de yeni yapılacak her türlü büyüklükte ve teknikteki un fabrikaları ve değirmenlerinin açılması ve mevcut fabrika ve değirmenlerde tamir mahiyetinde olmayan tadilatlar ve ilaveler hükümetin iznine tabi tutuluyordu.⁶¹

2.1.3.9. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'ni Toplamak İçin Oluşturulan Teşkilat

Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu gereğince verginin tahsil sistemi ürünün üretilip pazara arz edildiği aşamada tahakkuk ve tahsil edilmesinden dolayı vergi kaçaklarını önlemek için verginin tahakkuk ettiği bütün fabrika ve değirmenlere muhafaza memur ve bekçi bulundurulması yoluna gidilmiştir.

Maliye Vekaleti'nin 30.07.1934 tarih ve seri no 11 sayılı yazısı ile "Kontrol Memurluğu" ve "Baş Kontrolörlük" kadroları ihdas edilmiştir.⁶² Bu kadroda görevli memurlar, mahallin mal memurunun teklifi ile valiler tarafından atanacak ve mahallin en büyük mülki memurunun başkanlığında oluşturulan komisyon tarafından belirtilen görev yerlerine gönderileceklerdi.

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

2.1.3.10. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'nin Yürürlükten Kaldırılması

II. Dünya Savaşı konjonktüründe devletin hububat ürününe ilk el koyma döneminin başlangıcı olan Haziran 1941 yılını takip eden 24 Kanunuevvel 1941 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi 4159 sayılı "Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'nin Kaldırılmasına Dair Kanun"u kabul ederek, 2466 değişik 2643, 2820 ve 3767 sayılı Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi Kanunlarını yürürlükten kaldırmıştır.

Bu kanun kabul edildiği tarihten itibaren tahakkuk etmiş, ancak tahsil edilmemiş vergilerin tahsil edilmesine ve bu tarihe kadar tahakkuk ettirilmesi gereken, ancak tahakkuk işlemleri yapılmayan vergilerin de tahakkuk ettirilerek tahsil edilmesi hükmünü getirmiştir. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'nin tahsil edilmesi için Maliye Vekaleti'ne bağlı olarak ihdas edilen "Buğdayı Koruma Teşkilatı" kadroları da bu kanunla kaldırılmıştır.⁶³

3. Hububat Politikaları ve Toprak Mahsulleri Ofisi

3.1. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Amaçları

24 Haziran 1938 tarihinde kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kuruluş amacı ve faaliyetlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Toprak Mahsulleri Ofisi, 3491 sayılı kanunun ve hükümetlerin çıkardığı kararname ve talimatnameler doğrultusunda kendisine verilen yetkiye dayanarak her yılın Haziran ayının ilk on beş günü içerisinde Bakanlar Kurulunun değişik türden buğdaylar için destekleme politikası doğrultusunda tespit ettiği taban fiyatlarla, yine belirlediği bölgelerde üretici çiftçilerin getirdiği bütün hububatı satın alma görevini üstlenmiştir (Madde 2/a).

- Ülkede üretilen hububat fiyatlarını, üreticinin emeğini koruyucu bir seviyede tutarak, buğday fiyatlarının üreticinin aleyhine dönüşmesinin önüne geçmek,
- Bu fiyat koruyuculuğu ile toplumun temel gıda maddesi ve stratejik bir ürün niteliğinde olan hububat üretiminin devamını sağlayarak, düşük fiyat politikasının yol açacağı az ekim ve buna bağlı olarak üretimde azalmanın önüne geçmek,
- Uygulayacağı ticarî politikalar ile hububat piyasalarını koruyup düzenleyerek, hububat pazarlarında ürünün bolluğu veya azlığı sonucunda meydana gelebilecek fiyat spekülasyonlarını önlemek,
- Ürünün bol olduğu yıllarda Toprak Mahsulleri Ofisi Kanunu gereğince üretici çiftçilerin getirdiği bütün hububatı tespit edilen taban fiyatla satın alarak hububat bolluğunun yaşandığı dönemde de hububat fiyatlarının düşmesini önlemek,
- Ürünün az olduğu yıllarda önceki yıl stoklarını kullanarak veya ithalat yapıp hububat ürününü hububat piyasalarında bollaştırarak fiyatların yükselmesini önlemek tüketicileri koruyarak sosyal bir görevi yerine getirmek,
- Hububat üretiminin yapılmadığı ve yeterli olmadığı bölgelere Bakanlar Kurulu kararı ile hububat tahsisi yapmak. Böylece üretimin hiç yapılmadığı veya yeterli olmadığı bölgelere hububat sevkıyatı yaparak, hem temel ihtiyaç olan hububat açığını gidermek, hem de bu bölgelerde hububat fiyatlarının yükselmesini önlemek (Madde 2/B),
- Bakanlar Kurulu kararı ile ülkede üretimin yetersiz olduğu yıllarda, hem hububat

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

- ihtiyacını karşılamak hem de bu yetersizlikten kaynaklanacak olan fiyat yükselişlerinin önüne geçmek için hububat ithal etmek (Madde 2/C),
- Ülkedeki hububatı, üretiminin fazla olduğu yıllarda ve yetiştirilen sert makarnalık buğdayı dünya hububat piyasalarına ihraç etmek (Madde 2/C),
  - Bakanlar Kurulu kararı ve ofis idare meclisi tarafından tespit edilen yöntemlerle stratejik bir ürün olma niteliği taşıyan hububatın, ülkenin ihtiyaç duyduğu miktarda, ihtiyat ve güvenlik stokları oluşturarak toplumun normal ve olağanüstü durumlarda gıda güvencesini sağlamak (Madde 8),
  - Doğrudan tüketici çiftçilerden aldığı hububat ürününü, tüketici halk kitlelerini korumak amacıyla değirmen ve un fabrikalarına ucuz bir fiyatla satmak,
  - Yerel yönetimlerle işbirliği yaparak ilgili şehir ve kasabanın hububat ihtiyacını belirleyerek bu ihtiyaca göre tahsisatı yapmak; tahsis edilen hububatı değirmen ve un fabrikalarına ucuz fiyatla satmak; şehir ve kasabaların ihtiyacı için tahsis edilen hububatın tüccar kanalı ile alınıp serbest piyasada satılmasını önlemek.
  - Dünya hububat üretiminde meydana gelen gelişmeleri üretim, tüketim ve fiyat hareketlerini takip ederek bu konuda bilgi toplamak yayın yapmak ve bu doğrultuda hububat politikaları oluşturmak (Madde 2/F),
  - Toprak Mahsulleri Ofisi kuruluş kanununa göre bütün resmi kuruluşlar, ordu ve mektepler, buğday ve unu ofisten temin etmeğe mecburdurlar. Bu tür işlemlerde ürünlerin fiyatları Bakanlar Kurulunca belirlenir (Madde 21).
  - Faaliyet konusuna giren ürünleri işlemek üzere un ve ekmek fabrikaları kurmak, ülke içinde ve dışında un alımı ve satımı ile ilgilenmek (Madde 4).
  - Bütün devlet kuruluşlarının ihtiyaç duydukları buğdayı, un ve ekmek ihtiyaçlarını karşılamak (Madde 21).

Toprak Mahsulleri Ofisi, II. Dünya Savaşı konjonktüründe kuruluş kanunu ve esas görevlerine ek olarak savaş döneminde ihtiyaç duyulan iâşeyi temin etmiştir. Ayrıca savaş şartlarında meydana gelebilecek iâşe spekülasyonlarını önlemek üzere Millî Korunma Kanunu'nun 4. maddesi ve bu maddeye dayanılarak 20.02.1940 2/12879 sayılı kararname ile hükümet tarafından oluşturulan koordinasyon heyeti kararnamesi ile verilen değişik görevleri yerine getirmiştir.⁶⁴

4. II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye Hububat Politikaları (1939-1945)

4.1. Mevcut Hububat Stoklarının Kullanılması Ve Fiyatlara Yapılan İlk Müdahale

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 18.01.1940 tarih ve 3780 sayılı yasa ile kabul ettiği "Millî Korunma Kanunu"⁶⁵ ile Türkiye'de savaş ekonomisi tam anlamı ile uygulanmaya konulmuştur.

II. Dünya Savaşı konjonktürü devam ettiği sürece, Türkiye'de hububatla ilgili alınan kararların tamamı, Millî Korunma Kanunu'nun 4. maddesi gereğince Malîye, Ticaret, Ziraat, Millî Müdafaa, İktisat ve Münakalat Vekilleri'nin katılımıyla oluşturulan "Koordinasyon Heyeti" tarafından alınmış ve kararname şeklinde yayınlanarak uygulanmıştır.

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

Yaptığımız tespitlere göre hükümet, bu dönemde izlenecek hububat politikası ile ilgili takriben 980 adet koordinasyon heyeti kararı kabul etmiştir.

II. Refik Saydam Hükümeti, 13 Nisan 1939-9 Temmuz 1942 döneminde devletin ve çiftçinin elinde bulunan mevcut buğday stokları ve üretim artışlarına güvenerek savaşın başlangıcı olan 1 Eylül 1939'dan 5 Aralık 1940 tarihine kadar bir yılı aşkın bir süre hububat ürününün ekimi, üretimi ve tüketimine ilişkin herhangi bir düzenleme ve müdahalede bulunmamıştır.

4.2. Hükümetin Hububat Ürününe İlk Müdahalesi (5 Aralık 1940-10 Temmuz 1942)

Millî Korunma Kanunu'nun 4. maddesi ile kurulan ve Malîye, Ticaret, Ziraat, Millî Müdafaa, İktisat, Münakalat Vekillerinden teşekkül eden "Koordinasyon Heyeti" kararlarının Vekiller Heyeti'nce de kabul edilip hükümet kararnamesi olarak yayınlanması ile hububat politikası, tamamen hükümetler tarafından belirlenmeye başlamıştır.

Hububat ile ilgili kabul edilen koordinasyon heyeti kararnamelerinde şu düzenlemeler yapılmıştır:

- Hububat ürününün ekim şartlarının, ekim sahalarının belirlenmesi ve hububat ekim zorunluluğunun getirilmesi,
- Çiftçi, tüccar ve diğer bütün özel ve tüzel kişilerin elinde bulunan hububat üretim ve stok miktarının hükümete bildirilmesi,
- Hububat ürününün serbest piyasada satılma şartlarının belirlenmesi,
- Ürünün bütününe veya belli bir bölümüne devletçe el konulması,
- Tüketim bölgelerine dağıtımının düzenlenmesi,
- İhtiyat ve güvenlik stoklarının yapılması,
- Askerî birliklerin ihtiyaçlarının karşılanması,
- Hububat fiyatlarının tesbit edilmesi.

Refik Saydam Hükümeti dönemlerinde 5 Aralık 1940 tarih ve 2/14713 sayılı kararname 1/76 nolu Koordinasyon Heyeti Kararı⁶⁶ ile Türkiye'de ilk defa hububat ürünlerinin her aşamada hükümetler tarafından sıkı bir denetime tabi tutulma dönemi başlatılıyordu.

2/14173 nolu kararnamenin 1. maddesinde, Millî Korunma Kanunu'nun 31. maddesine dayanarak hububat ticareti ile uğraşmayan üreticiler dışında bütün gerçek ve tüzel kişiler, adı geçen kararnamenin yayın tarihinden itibaren dört gün içerisinde mahallin en büyük mülki amirine ellerinde bulunan buğday ve çavdarın miktar ve cinslerini bildireceklerdi. Bu bildirimden özel bütçe ile idare edilen devlet kurumları, il özel idareleri, belediyeler ve Toprak Mahsulleri Ofisi ile ellerinde buğday miktarı 500 kg altında olan vatandaşlar istisna edilmiştir. Kararnamenin 3. maddesine göre depo, silo, değirmen ve diğer yerlerde herhangi bir sebeple muhafaza edilen hububat tespit edilecek ve bu hububatlar mahallin en büyük amirince Toprak Mahsulleri Ofisi'ne teslim edilecekti. Yine Millî Korunma Kanunu'nun 14. maddesi hükmü gereğince de hububat ticareti ile uğraşmayan ve belirtilen merkezlerdeki bütün gerçek ve tüzel kişilerin ellerinde bulunan buğday ve çavdara bedelleri peşin ödemek kaydı ile el konulabilecekti.

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

Hükümetçe el konan buğdayların cinsi ve kalitesine göre belirlenen taban fiyatları çerçevesinde hububatın teslim alınması, stok yapılması ülke genelinde Toprak Mahsulleri Ofisi'ne asli bir görev olarak veriliyordu.

Hükümet aynı gün (5 Aralık 1940) yayınladığı 14714 sayılı kararname ve 77 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı⁶⁷ ile yine Millî Korunma Kanunu'nun 31. maddesinin 1. fıkrasına dayanarak tacir olan veya olmayan, gerçek ve tüzel kişiler tarafından yüz kilodan fazla buğday, çavdar, arpa ve yulaf satışlarında tesbit edilmiş olan azami fiyatların hiçbir şekilde geçilemeyeceğini belirtiliyordu. Aynı kararname ile hububat fiyatları vilayetlere göre ayrıntılı olarak belirlenmişti.

Böylece hükümet 5 Aralık 1940 tarihinden itibaren hububat fiyatlarını ve hububat stoklarını denetime tabi tutmaya başlıyordu. Bu politika doğrultusunda hükümet Millî Korunma Kanunu'nun 25.12.1940 tarih ve 3954 sayılı kanunla değiştirilen 14., 31. ve 36. Maddelerine dayanarak 14.02.1940 tarih ve 2/15164 sayılı kararname ve aynı sayılı kararnamenin hazırlandığı K/107 nolu Koordinasyon Heyeti Kararı⁶⁸ ile üreticinin elinde ihtiyaç fazlası bulunan hububata el konulması uygulamasını ilk kez başlatıyordu. Bu kapsamda el konulan bütün hububat türlerinin üretici ve diğer gerçek ve tüzel kişilerden toparlanarak Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satma mecburiyeti getiriliyordu. El konan ürünü ihtiyaçları için hemen paraya çevirmek isteyen üreticilere ise, ürünlerini Toprak Mahsulleri Ofisi'ne getirip tespit edilen fiyat ve şartlarda satma imkanı da verilmiştir (Madde 5). Toprak Mahsulleri Ofisi teşkilatının bulunmadığı şehir ve kasabalarda, üreticinin serbestçe satış yapabileceği hükmü getirilmiştir (Madde 4).

Hükümet, bu dönemde son el koyma kararnamesini 18.06.1941 tarih, 15955 sayı ve 157 numaralı Koordinasyon Heyeti Kararı ile yayımlayarak 1941 yılı mahsul mevsiminden 1942 yılı sonu mahsul mevsimine kadar olan dönemde lüzum gördüğü zaman bütün hububat ürünlerine tespit edilen fiyat ile bedelleri tamamen ödenerek Toprak Mahsulleri Ofisi'ne teslim edilmek üzere el konması kararını almıştır.

15955 sayılı kararnamenin içeriği özet olarak şu şekildedir:⁶⁹

- El konacak buğday, çavdar, arpa ve yulafın ihtiyaca göre dağıtımı, satışı, ihracı, muhafazası ve sevkiyle Toprak Mahsulleri Ofisi görevlendirilmiştir (Madde 1).
- El koyma işlemine hububat üretiminin yaygın olduğu illerden başlanmıştır. Hububat üretim merkezi olarak tesbit edilen iller; Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gümüşhane,
- Hatay, Isparta, İstanbul, İçel, İzmir, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Mardin, Niğde, Samsun, Seyhan, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Urfa, Yozgat'tı.
- Kararnamenin ilan tarihinden itibaren beş gün içerisinde bütün gerçek ve tüzel kişilere Millî Korunma Kanunu'nun 31. maddesi gereğince, ellerindeki hububatları mahallin en büyük mülki amirine beyanname ile bildirme mecburiyeti getiriliyordu.
- Ellerinde 500 kg.'dan az hububat bulunan üreticiler ve diğer kişiler beyanname vermekten muaf tutulmuşlardır.
- Hububat beyannamesinde bulunan üreticilerin yemeklik, tohumluk ve yemlik ihtiyaçları beyannamede belirtilerek el koyma hükümleri dışında bırakılıyordu. Ayrıca belli bir bölgenin ihtiyacını karşılayan ve Toprak Mahsulleri Ofisi emrinde

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

çalışması gerekli görülen değirmenlerin bir yıllık üretim yapabilecek miktardaki ürünleri el koyma hükümleri dışında bırakılıyordu.

- g) El konan ürünlerin, Toprak Mahsulleri Ofisi teşkilatı olan bölgelerde başka bir kuruluş veya kişiye satılması yasaklanıyordu. Ancak ekmeğini evinde yapan ve buğday üretimi olmayan veya az olan ailelerin ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için ellerindeki 100 kg.'a kadar olan buğdayı pazarda satmalarına izin veriliyordu (Madde 8).

Toprak Mahsulleri Ofisi teşkilatının bulunmadığı veya alım kapasitesinin yetmediği ve Ticaret Vekaleti'nin ilan edeceği bölgelerde üreticiye el konan ürünlerini tüccara satabilme imkanı da tanımişti (Madde 8).

15 Mayıs 1942 tarih ve 2/17875 sayılı kararname ile de bütün hububat ürünlerine el koyma kararı genişletilerek bütün illeri kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.⁷⁰

Hububat ürünlerine el koyma uygulaması daha başından itibaren çiftçiler tarafından iyi karşılanmamıştır. Bütün hububat üreticileri, ürünlerini devletten saklama yoluna giderek, hükümet temsilcilerine vermemek için kimi zaman görevlilere rüşvet vererek, ürünün miktarını mevcuttan daha az bildirmeye başlamışlardır.⁷¹ Hububat üreticisi çiftçilerin ürünü hükümetten kaçırılmaları, dönemin gazetelerinde manşette yer alarak kamuoyunda uzun bir süre tartışılmıştır.⁷²

Bu dönemde izlenen politikalar ve uygulanan yöntemler sonucunda Toprak Mahsulleri Ofisi'nin alımlarında önemli oranda düşüşler görülürken, meydana gelen spekülasyon ile hububat yokluğu ve karaborsası yaşanmıştır. Bu durum, hububat fiyatlarını hızla yükseltmiştir. Bu iktisadî gelişmeler, Türkiye'yi II. Dünya Savaşı döneminde ciddi bir hububat krizi ile karşı karşıya bırakmıştır. Hububat fiyatlarının büyük oranda yükselme göstermesi üzerine hükümet, ilk olarak 4.6.1941 tarih ve 2/15888 sayılı kararname⁷³ ile belirlediği buğday fiyatına 28.08.1941 tarih ve 16465 sayılı kararname ile bir kuruşluk zam yapmıştır.⁷⁴ Bunun sonucunda, özellikle şehir belediyeleri ekmeklik buğday temin etmekte güçlüklerle karşılaşmışlardır. Bunun üzerine 1942 yılında şehirlerdeki ekmek tüketimi karneye bağlanarak, un ürünlerinin satılması yasaklanmıştır.⁷⁵

4.3. Hububat Ürününe Uygulanan Yüzde Yirmi Beş Sistemi (Temmuz 1942-Haziran 1943)

Şükrü Saraçoğlu Hükümeti ilk olarak, II. Refik Saydam Hükümeti döneminde Millî Korunma Kanunu doğrultusunda uygulanan, üreticilerin ve diğer kişi ve hububat sektöründeki bütün kuruluşların elinde bulunan hububatın tamamının bildirilmesi buna bağlı olarak tespit edilen yemeklik, tohumluk ve yemlik ihtiyaçları dışında kalan bütün hububata el konulması uygulamasını kaldırmış yeni bir düzenleme getirmiştir.

Bu düzenleme ile de II. Saydam Hükümeti'nin uyguladığı "Sıkı Hububat Politikası" yumuşatılarak, 15 Temmuz 1942 tarih 2/18365 sayılı kararname K/366 no'lu koordinasyon heyeti kararı ile "Hububat Mahsulünden Muayyen Nisbetlerin Satın Alınması Hakkında Kararı" kabul etmiştir. Yüzde Yirmi Beş Sistemi olarak isimlendirilen bu kararın içeriği özet olarak şu şekildedir;

- a- Üretilen hububatın 50 tona kadar olan bölümünün %25'i (Madde 2/A).

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

b- Üretilen hububatın 50 tondan 100 tona kadar olan bölümünün %35'i (Madde 2/B).

c- Üretilen hububatın 100 tondan fazla olan bölümünün ise %50'si hükümete teslim edilecekti (Madde 2/C).

Bu kararname ile 1942 yılında üretilecek hububat, belirlenen oranlarla, bedeli ödenerek devletçe satın alınacaktı.

1942 ürününden devlet tarafından el konularak satın alınan hububat ürünleri üreticilerine "Borçlandırma Sistemi" uygulanmıştır (Madde 3). Bu sisteme göre, borçlandırılacak ürün miktarının tespiti vali ve kaymakamların görevlendirdiği ziraat vekaleti memurları, ve diğer devlet memurlarından veya köy ihtiyar heyetince oluşturulacak bir heyet tarafından yapılacaktı (Madde 4).

Borçlandırma işlemi buğdayın olgunlaşarak biçilme döneminde tarlada yapılacaktı. Harmanda tespit yöntemi ise kaldırılmıştır.

Borçlandırılan hububat miktarı ihtiyar heyeti ve subaşının sorumluluğu altında harmandan teslim alınarak, alım merkezlerine sevk edilecekti (Madde 7). Borçlandırılan üreticiler, borçlandıkları hububatı kendi vasıtaları ile alım merkezlerine götürmek zorundadırlar.

Bütün hububat teslimatı Toprak Mahsulleri Ofisi'ne yapılacaktır. Ofisin bulunmadığı yerlerde ise Ziraat Bankası ve valilerin onayı ile belediyelere ve zahireci birliklerince yapılacaktı (Madde 9).⁷⁶

Siyasî literatürümüzde "Yüzde Yirmibeş Kuralı" adı ile anılan bu sistem⁷⁷ ile hükümet tarafından el konularak toplanan hububat, II. Dünya Savaşı dönemi içerisinde büyük şehirlerin, askerî birliklerin ve hububat darlığı çeken değişik bölge ve şehirlerin ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğinde hükümetin doğrudan tanzim satışları için büyük miktarlarda ihtiyat ve güvenlik stoku oluşturulması amaçlanmıştır.

Bu uygulama ile 1940'lı yıllarda Türkiye'de üreticilerin ürünlerinin takriben %25'ine el konulmuştur.⁷⁸

Hükümetin %25 sistemi ile hububatın belirli bir bölümüne el koyacağı, diğer bölümünün ise serbest olarak satılabileceğini açıklaması, hububat üreticisi çiftçiler tarafından hububata yapılan müdahalenin azalacağı düşüncesi ile memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak çiftçilerin bu memnuniyeti, hububat fiyatlarının II. Saydam Hükümeti döneminde tesbit edilen fiyatlar üzerinden olacağına açıklanması ile yerini hayal kırıklığına bırakmıştır.

Hububat fiyatlarının büyük bir artışla 100 kuruşa kadar yükseldiği 1943 yılı buğday sezonunda hükümet Toprak Mahsulleri Ofisi'ne teslim edilecek buğdaya kilo başına 20 kuruş fiyat tespit etmiştir. Bu gelişme üzerine bütün hububat üreticisi çiftçiler ürettikleri ürünlerin %25'lik bölümünü de olsa hükümetten saklamaya ve kaçırmaya başlamışlardır.

Cumhurreisi İsmet İnönü'nün, %25 Sistemi ile ilgili yaptığı açıklamalar oldukça ilginçtir. 25 Ağustos 1942 tarihinde Samsun'da yaptığı konuşmada Yüzde Yirmi Beş Sistemine değinerek, çiftçilerin şikayetlerini şöyle cevaplamıştır.

"...Düzelmesi lazım olan hatalar için Cumhuriyet Hükümeti her yerde tedbir almaya çalışıyor. Yanlış şikayetleri de derhal tashih etmek yine hükümetin vazifesidir. Mesela, bazı

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

vatandaşlarım fena mahsul tohumluk ihtiyacı gibi türlü vesileleri ileri sürerek hükümete satılacak %25'lerin kendi köylerinden alınmamasını isteyecek kadar ileri gitmişlerse de hiç olmazsa bu yüzden 25'lerin yerlerinde bırakılmasını talep etmişlerdir. Bazı yerlerde de mahsulün fazla tahminden dolayı hükümet hissesinin fazla tespit edildiğini söylediler. Parası ile hükümete mahsulün %25'i teslim edildikten sonra, fazlasını serbest satabilmek gibi müstesna bir kolaylığın kadrini bilmeyen şikayetleri derhal tashih ettirdim. Vatandaşla hükümetin karşılıklı vazifelerini iyi ve doğru yürekle ciddi olarak yapılması lazım geldiğini öğretmeye çalıştım. Böyle hatalı zihniyetlere satmış olan pek mahdut yerlerde yanlış düşünceleri düzeltirken vatandaşlarımın yürekten bana yardım ettiklerini görmekten çok memnun oluyorum..."⁷⁹

İsmet İnönü 23 Aralık 1942 tarihinde CHP İstanbul Vilayet Kongresi'nde hububat konusunda yaptığı konuşmada ise 5 ay önceki düşüncelerini tekrarlayarak, çiftçilerin Yüzde Yirmi Beş Sistemi ile ilgili eleştirilerini şu şekilde cevaplandırmıştır:

"Biliyorsunuz ki hükümet, çiftçilerden yeni mahsulde Yüzde Yirmi Beş aldı. Dolaşırken bazı köyler gördüm. Vatandaşlar, kendilerine yetmeyecek mahsullerini göstererek, Yüzde Yirmi Beşlerini nasıl vereceklerini soruyorlardı. Ben ilk önce devletin talebini yerine getirmesini tavsiye ettim. 'Vatandaşın ihtiyacı ve derdi, Halk Hükümetinin gözü önündedir. Vazifesini ifa eden vatandaş, darlıkta ve çaresizlikte bırakılmaz' dedim. İşte o teklifler böyle takip olundu ve olunmaktadır. Bütün memlekete de hiçbir telaşlı vaziyete düşülmeksizin herkesin ihtiyacı temin edilmektedir. Görüyorsunuz ki, Devletin selameti icabettirdiği vakit büyük fedakarlıklar zaruridir. Bu vazifeler sırasına göre şu veya bu bölgeye, şu veya bu meslek veya sanat sahibine teveccüh edecektir. Bugün çiftçiye, yarın tüccara veya esnafa fazla külfet yüklenebilir. Vatandaş devletin taleplerini iyi yürekle ve iyi niyetle karşılamalıdır..."⁸⁰

Sonuç olarak Saraçoğlu Hükümeti'nin Temmuz 1942'den Haziran 1943'e kadar bir yıllık dönemde uygulamaya çalıştığı bu politikayla, üreticinin elinde bulunan hububat ürününün 50 tona kadar olan miktarının %25'ine, serbest hububat piyasasının ancak 1/5 oranında bir fiyat tespit etmesi sonucunda hububat ürünü büyük bir spekülasyon konusu olmuştur. Hububatın piyasadan tamamen çekilmesi ile Türkiye'de bu yıllarda iktisadî ve toplumsal hayatta ciddi bir şekilde hissedilen buğday karaborsası ve kıtlığı yaşanmaya başlamıştır.

Yüzde Yirmi Beş uygulaması sonucunda büyük mağduriyetler yaşayan çiftçi kesimi, hükümete ve CHP'ye karşı büyük bir tepki duymaya başlamışlardır. CHP'nin kırsal kesimde büyük bir oy kaybına uğramasının en önemli nedenlerinden birisi de bu dönemde uygulanan hububat politikalarıdır.

Bursa'da, köylüler, Celal Bayar'a Demokrat Parti'ye oy vermelerini anlatırlarken, "Bütün mahsulümüzü Toprak Mahsulleri Ofisi'ne verdiğimiz halde, hâlâ onlara yüzde 70 mahsul borçluyuz. Borcumuzu ödemek için öküzlerimizi sattık. Toprağı öküzsüz nasıl işleriz, çaresiz topraklarımızı nadasa bırakıp, zenginlerin topraklarında çalışıyoruz. Şehre buğdayı biz satıyoruz, ama biz ekmeğe 35 kuruş öderken, onlar 30 kuruşa alıyorlar." diye tepkilerini ifade etmişlerdir.⁸¹

Türkiye'de bu dönemde yaşanan hububat krizi ve takip edilen hububat politikası, Başvekil Şükrü Saraçoğlu'nun 11 Kasım 1942 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde hububat ile ilgili yaptığı konuşmasında bütün yönleri ile görülmektedir.

Başvekil Saraçoğlu bu konuşmasında alınan Yüzde Yirmi Beş kararının özeleştirisini

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

yaparak bu uygulama ile hububat stoku yapılmadığı gibi büyük bir hububat yokluğunun yaşandığını, hükümetin hububat fiyatlarını kontrol edemediğini ve bu durumdan da en çok hububat üreticisi çiftçilerin etkilendiğini belirtmiştir;

Yüzde Yirmi Beş uygulamasından en çok küçük ve geçimlik üretim yapan çiftçiler etkilenmişlerdir. Örneğin 1940 şartlarında 600 dönümün altında bir toprakta hububat üreten bir çiftçi ortalama 4000 kg buğday hasadı yaptığı düşünülürse bu miktarın %20'si olan 800 kg tohumluk için ayrılacak, hükümetin %25 üretimine göre el koyacağı miktar ise 1000 kg olacaktır. Böylece üretilen 4000 kg buğdayın yaklaşık yarısına yakın bir bölümü olan 1800 kg bir miktar çiftçinin elinden çıkıyordu. Geri kalan 2200 kg miktar ise 5-6 kişilik bir çiftçi ailesinin bir yıllık tüketimini ancak karşılamaktadır.⁸²

Örnekte de görüldüğü gibi Yüzde Yirmibeş uygulaması küçük üreticilerin ürettikleri buğday ürününün fazlasına tamamen el koyarken 50 dönümden az üretim yapan çiftçi aileleri ise buğday ihtiyaçlarını dışardan karşılamak zorunda kalmışlardır.

Oysa II. Refik Saydam hükümeti döneminde 14.02.1941 tarih ve 15164 sayılı kararname ile el koyma sisteminde geçimlik, tohumluk ve yemlik miktarları tespit edilerek ayrılmaktaydı (Madde 1).

Uygulanan bu sistem ile hububatta meydan gelen spekülasyon neticesinde yükselen fiyatlardan küçük çiftçilerin yarar sağlamaları mümkün olmadığı gibi, bazı bölgelerde küçük çiftçiler temel hububat ihtiyaçlarını bile karşılamakta büyük güçlükler çekmişlerdir.

Büyük miktarlarda hububat üreten çiftçiler ise ürettikleri ürünleri Yüzde Yirmi Beş sistemine göre %50'sini hükümete teslim ettikten sonra geri kalan %50'lik miktarı ise serbest piyasada yüksek bir fiyattan satarak büyük kazançlar sağlamışlardır.

Hububat üreticisi küçük çiftçiler ise Yüzde Yirmi Beş sistemi ile buğdayını kilosunu 20 kuruştan hükümete teslim ederken, büyük çiftçi kendisinde kalan %50 oranındaki buğdayın kilosunu 100 kuruş gibi çok yüksek bir fiyatla serbest piyasada satabilmiştir.

Hububat ürününde Yüzde Yirmi Beş sisteminin uygulamaya başlanması ile büyük çiftçilerde gözle görünür bir zenginliğin oluşmaya başladığı, belli bölgelerde toprak fiyatlarında yükselme görüldüğü, dönemin gazetelerindeki haberlerden anlaşılmaktadır.⁸³

I. Saraçoğlu Hükümeti'nin uyguladığı %25 sisteminde beklenen verim sağlanamamıştır. Bu sistemle toplanması tahmin edilen 1.500.000 ton hububat da toplanamamış, serbest piyasada fiyatlar büyük bir hızla artarken hükümetin oluşturduğu hububat stokları da büyük oranda erimiştir.⁸⁴

1943 yılı başlarına gelindiğinde baş gösteren hububat krizi şiddetini arttırarak devam etmiştir. 9 Mart 1943'te kurulan II. Saraçoğlu Hükümeti, hububat krizinin önüne geçmek için, daha sıkı tedbirler alma yoluna giderek Millî Korunma Kanunu'ndan hareketle 15 Mayıs 1943 tarih ve 2/19930 sayılı kararname⁸⁵ ile hububatın el konulan miktarını arttırmakla kalmayıp, hububatla birlikte baklagilleri de uygulama içine almıştır. Adı geçen kararname ile 1943 yılında el konacak hububat ürünleri ve oranları şu şekilde belirlenmiştir.

- Buğday, arpa, yulaf, çavdar, çeltik, mısır mahsullerinin 6 tona kadar olan bölümün %20'sine, 6 tondan 15 tona kadar olan bölümünün %30'una, 15 tondan yukarı olan

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

bölümünün ise %50'sine hükümetçe el konulacaktı.

- b) Fasulye, börülce, nohut, mercimek ve bakla mahsullerinin %25'ini hükümet hissesi olarak, belirtilen beldelerde Toprak Mahsulleri Ofisi'ne teslim etme zorunluluğu getirilmiştir.

5. Toprak Mahsulleri Vergisi

5.1. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ve Uygulaması

II. Saraçoğlu Hükümeti, hububata müdahalesi el koyma kararnamelemleri ile sınırlı kalmamış, hububata bütün aşamalarda müdahale etmiştir. 4 Haziran 1943 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen 4429 sayılı "Toprak Mahsulleri Vergisi" kanunu ile de belli başlı bütün hububat ürünlerine uygulanan ve aynî olarak toplanan yeni bir vergi getirmiştir.⁸⁶

Toprak Mahsulleri Vergisi'nin, Yüzde Yirmi Beş sistemine giren hububat ürünlerinden %8, diğer ürünlerden ise %12 oranında aynî olarak alınması kabul edilmiştir (Madde 17).

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu; hububat, bakliyat, fındık, üzüm, incir, zeytin ve pamuk gibi ürünleri aynî olarak, afyon, kendir, pancar, narenciye, patates ve tütün ürünlerini ise nakdî olarak vergilendiriyordu (Madde 24).

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, verginin tahakkuk etmesini şu şekilde düzenlemiştir:

- Toprak ürünleri vergiye tâbidirler (Madde 1),
- Vergi, vergiye tâbi ürünlerin olgunlaşma zamanındaki sahibinden alınır (Madde 3);
- Vergi, ürünün elde edildiği kaza gelir dairesince tarh olunur (Madde 4),
- Ürün miktarı üretici tarafından bildirilir ve daha sonra bildirimler denetlenir (Madde 6-10),
- Devlet görevlileri, üreticinin elde edebileceği ürünün miktarını tahmini olarak ürün hasat edilmeden tespit ederler. (Madde 11).

5.2. Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Sonuçları

Malî bakımdan Toprak Mahsulleri Vergisi'nin verimi oldukça düşük kalmıştır. Ziraî gelirin millî gelir içinde %48 oranına karşılık Toprak Mahsulleri Vergisi yapılan üç yıllık bütçe geliri içerisinde ancak %8.5 olmuştur.⁸⁷

Toprak Mahsulleri Vergisi'ni Yahya Sezai Tezel; "Aslında geçici bir süre için aşarın yeniden yürürlüğe koyulmasıydı"⁸⁸ şeklinde yorumlarken, Korkut Boratav ise; "Dış görünüşü ile bu vergi savaş şartlarından yararlanan gruplar için de o ana kadar kazandığını ödememiş olan çiftçilere yönelen ve bu yönüyle varlık vergisinin bir tamamlayıcısı olarak görülebilecek bir vergidir"⁸⁹ şeklinde değerlendirmiştir.

Toprak Mahsulleri Vergisi, üç mahsul dönemi uygulandıktan sonra toplama güçlükleri ve beklenen verimin sağlanmaması üzerine Kasım 1945'de hazırlanan kanun teklifi ile 23 Ocak 1946 tarih ve 4840 sayılı kanun ile tamamen kaldırılmıştır.⁹⁰

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

6. II. Dünya Savaşı Sonrası Hububat Politikaları

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin esas kuruluş amacı, hububat piyasalarına doğrudan girerek destekleme alımları yöntemi ile ülkedeki hububat piyasalarını düzenlemek, üretici çiftçileri ve hububat ürününü korumaktır. Buna rağmen bu amacını ancak, kuruluş yılı olan 1938 ve 1939 yıllarında iki yıl gibi kısa bir süre yerine getirebilmiştir.

II. Dünya Savaşı konjonktürü 1942 yılında başlamış ve 1946 yılına kadar devam etmiştir. Hükümetler, bu konjonktürün kesin olarak sona erdiği 1946 yılına kadarki dönem içerisinde hububat ürününe, üretim, satış, dağıtım ve fiyat aşamalarında sıkı bir kontrol ve müdahale politikası izlemişlerdir. Devlet hububat üreticisi çiftçiden piyasa değerinin çok altında bir fiyatla hububat ürününün tamamına veya belirli bir bölümüne el koyma yöntemiyle bir anlamda zorla satın almıştır. Ancak bu politikalar sonucunda hububat üreticisi çiftçiler ürünlerini devlete satmayıp, devletten kaçırma yoluna gitmişlerdir.

Bütün bu gelişmeler, hububat darlığı, fiyatların büyük bir oranda yükselmesi ve ülkede hububat karaborsasının oluşması sonucunu doğurmuştur.

Yine bu yıllarda üretici genç çiftçi nüfusun dört yıl gibi uzun sayılacak bir süre silah altına alınması, hububat ürününün ekilişini ve üretimini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durumdan üretici çiftçi, tüketici toplum kesimleri ve devletin iktisadî ve ziraî politikaları olumsuz yönde etkilenmiştir.

II. Dünya Savaşı konjonktürünün tamamen sona erdiği, savaş sonrası dönemin başladığı 1946 yılından itibaren Türkiye'de II. Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuz şartlar ve bu dönemde uygulanan hububat politikaları sonucunda yaşanan "Hububat Bunalımı" tamamen ortadan kalkmıştır. Bu yeni dönemde hububat bunalımını sona erdiren dört temel faktör ise şunlardır:

- 1- 1940 yılından itibaren üreticilerin ürettikleri, hububat ürününün tamamı veya belirli bir bölümüne el konulması uygulamalarına son verilmesi,
- 2- Hububat ticareti ile nakliyesinin tamamen serbest bırakılması,
- 3- Savaş döneminde silah altına alınan genç çiftçi nüfusun köye dönerek üretici hale gelmesi.
- 4- 1948 yılından itibaren Marshall yardımı ile gelen 30.000'i aşan ziraî teçhizat ve makinanın ziraî sektörde kullanılmaya başlanması.

Bu gelişmeler sonucunda 1950 yılından itibaren özellikle hububat ekim alanlarının genişlemesi ile hububat üretiminde önemli miktarda artışlar meydana gelmiştir.

Toprak Mahsulleri Ofisi kanalı ile Türkiye'de, planlanan hububat politikalarının uygulanması altı yıllık bir aradan sonra ancak 1946 yılından itibaren mümkün olmuştur. Bu yıldan itibaren normal iktisadî şartlar içerisinde popülist olmayan politikalar uygulanmaya başlamıştır.

1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte, 1952 yılından itibaren hububat politikaları özellikle fiyat tespiti bakımından tamamen popülist bir nitelik kazanmış, hükümetler bu dönemden itibaren çiftçileri memnun etmek için dünya piyasalarında buğdayın en pahalı olduğu Fransa ve İtalya fiyatları seviyesinde yüksek taban fiyatı

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

vermeye başlamışlardır.⁹¹

Yrd. Doç. Dr. Bedrettin KOLAÇ

Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi / Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 17 Sayfa: 660-676

Dipnotlar:

1. Osman Tosun; Türkiye'de Buğdayın Standardizasyonu Üzerine Araştırmalar, Ankara, 1953, s. 21-22.
2. Korkut Boratav; Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, İstanbul, 1989, s. 19.
3. Tokdemir, Türkiye'de Tarımsal Yapı (1923-1933), s. 131-133.
4. Toprak, Türkiye'de Millî İktisat, Ankara, 1982, s. 268-273.
5. Tosun, Adı Geçen Eser, s. 21-22.
6. Düstur, Cilt: 9, s. 1908.
7. Âli İktisat Meclisi Raporları, "Buğday ve Ekmek Meselesi" 1928 2. İştima Devresi, Seri A, No: 2, Ankara, 1929, s. 49-50.
8. Mehmet Vehpi; "1928-1931 Buğday Meseleleri", İ. T. S. O. M., İstanbul, 1931, No: 6, s. 266.
9. Zahire İthalatından Alınmakta Olan Gümrük Resmi Hakkında Kanun, Düstur, Cilt: 2, s. 226.
10. Kuruç, İktisat Politikasının Resmi Belgeleri, s. 4.
11. Son Posta, 27 Temmuz 1931-7 Ağustos 1931, "Ziraat Bankası Buğday Almaya Başlıyor".
12. Ali Süreyya; "Buğday İhraç Edebilir miyiz?", 30 Temmuz 1931. "Ziraat Bankası Alacağı Buğdayı Harice Satmalıdır", 3 Ağustos 1931, "Buğday Mübayaatına Başlanıyor", Son Posta, 6 Ağustos 1931. "Buğday İşini Nasıl Halledildi", İktisat Vekili Şeref Bey "Bu Meseleyi Anlatıyor", Son Posta, 7 Ağustos, 1931. "Buğday Meselesi, Ziraat Bankası Yapacağı Mübayaat Hakkında Resmi Tebliğ Neşretmelidir", Cumhuriyet, 6 Ağustos, 1931. "Ziraat Bankası'nın Son verdiği Karar Fiyatları Yükseltti", Son Posta, 11 Ağustos, 1931. "Ziraat Bankası Mübayaata Başladı", Son Posta, 14 Ağustos, 1931. "Bu Sene Bolluk İçerisinde Açlık Tehlikesi Var, Buğday Mahsulünün Fazlalığı Bu Sene Dünya Piyasalarını Altüst Edecek", 26 Ağustos, 1931.
13. Son Posta, 11 Ağustos, 1931.
14. "Borcunu Veren Köylü Parasız Kalmamalı", Son Posta, 7 Eylül, 1931. "3 Milyon Kilo Buğday İstihsal Ettik", Son Posta, 8 Eylül, 1931.
15. İlhan Tekeli-Selim İlkin; Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, Ankara, 1982, s. 110-111.
16. Âli İktisat Meclisi Raporları, 1928 II. İştima Devresi, Seri A, No: 2, Ankara, 1929, s. 49.
17. Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, s. 19-20.
18. Us Asım; 1930-1950 Hatıra Notları, İstanbul 1966.
19. Mehmet Vehpi; "1930 I. Türkiye Ziraat Kongresi", İ.T.S.O.M., Kanunuevvel, No: 12, İstanbul, 1930, s. 393-396.
20. Hacızade Mirza (Gökgöl); "Buğday Fiyatlarının Tanzimi", Ankara, 1931, s. 819-823.
21. Parla, Taha, Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, s. 53-65. Bkz., 1935 Yılı CHF Programı III. Kısım Ekonomi, Tarım, Endüstri, Mağdenler, Ormanlar, Teçil ve Bayındırlık İşleri.
22. Ergün Kip; "Türkiye'de Taban Fiyatları, Destekleme Alımları ve İç Ticaret Hadleri", Türkiye'de Tarımsal Yapılar, Ankara, 1988, s. 139.
23. Avni Zarakolu; "1929-1930 Dönemi Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Anılan Krizle Mücadele Tedbirleri", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara, 1982, s. 95.

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

24. "Buğday Meselesi: İktisat Vekili Alınan Tedbirleri İzah Ediyor. " Son Posta, 6 Ağustos, 1931. "Köylü Buğdayını Niçin Satmıyor", "İş Başındakiler Köylüyü Haklı Fakat Tacirleri Haksız Buluyor", Son Posta, 8 Eylül, 1931.
25. İlhan Tekeli-Selim İlkin; Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, Ankara, 1982, s. 111.
26. Düstur, Cilt: 13, s. 1197.
27. Bilsay Kuruç; Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1933), Ankara, 1988, Cilt: 1, s.
28. Suvla, Refii Şükrü, "Dünyada ve Türkiye'de Buğday Meselesi", s. 34. Tosun; Adı Geçen Eser, s. 24.
29. Güray-Yurtmen; Buğday Krizinde Türkiye, Ankara, 1937 s. 40-41.
30. Güray-Yurtmen; Adı Geçen Eser, s. 50-51. İsmail Hüsrev; "Buğday İşine Bir Bakış", Kadro 1934, Cilt: 3, (Tıpkı Basım), Ankara, 1980, s. 20, 30-31.
31. Hatipoğlu, Şevket Raşit; Türkiye'de Ziraî Buhran, Ank. 1936 s. 110.
32. İsmail Hüsrev; "Buğday İşine Bir Bakış", Kadro 1934, Cilt: 3, (Tıpkı Basım), Ankara, 1980 s. 30-31.
33. Boratav, Korkut, Türkiye'de Devletçilik, s. 184.
34. Tekeli-İlkin, Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, s. 112.
35. Güray-Yurtmen; (Ziraat Bankası'na Mubayaa Ettirilecek Kanun Münasebeti ile Ziraat Vekaletinin Vilayetlere Gönderdiği Tamim Sureti), Adı Geçen Eser, s. 43-45. Hatipoğlu; Adı Geçen Eser, s. 110.
36. Sarç, Ömer Celal Ziraat ve Sanayi Siyaseti (Zirai ve Sınai İktisat), İstanbul, 1934 s. 287.
37. Hatipoğlu, Adı Geçen Eser, s. 111.
38. Saraç, Adı Geçer Eser, s. 287.
39. Hatipoğlu, Adı Geçen Eser, s. 111.
40. Tekeli-İlkin; Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, Ankara 1982, s. 113.
41. İsmail Hüsrev; Adı Geçen Makale, s. 26-30.
42. Güray-Yurtmen; Adı Geçen Eser, s. 78, 125, 152.
43. Derin, Haldun; Türkiye'de Devletçilik İstanbul, 1940 s. 163.
44. Mehmet Asım; "Ekmek İşinin Mahsurları", Vakıf, 15 Haziran 1932.
45. Güray-Yurtmen; Ziraat Bankası'nın Buğday Mubayaa İçin Kabul Edilen 13204 Sayılı Kararname Ekli Talimatname, Adı Geçen Eser, s. 43-45,
46. Derin, Adı Geçen Eser, s. 163. Aktan, Reşat, Türkiye'de Ziraat Mahsulleri Fiyatları, Ankara, 1955, s. 327.
47. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu, Düstur, Cilt: 15, s. 631. Değişik 2643 Sayılı Kanun, Düstur, Cilt: 16, s. 438. 2820 Değişik, Düstur, Cilt: 16, s. 1570. 3767 Sayılı Ek Kanun, Düstur, Cilt: 21, s. 258.
48. Buğday Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu, Madde 1.
49. Buğday Koruma Karşılığı Vergisi'ne Ait İzahname, 30. 05. 1934, Seri No: 2, Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisine Dair 2466-2643 ve 2800 Numaralı Kanunlar-İzahnameler ve Umumi Tebliğler. Maliye Vekaleti Yayını, İstanbul 1938, s. 22-23.
50. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu Madde, 3.
51. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisine Dair 2466-2643 ve 2800 Numaralı Kanunlar İzahnameler ve Umumi Tebliğler, s. 25.
52. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu, Madde 4.
53. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu, Madde 5.
54. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu'nun Bazı Maddelerini Değiştiren 2643 Sayılı Kanun, Madde 3. Düstur, Cilt: 16, s. 438.
55. Buğdayı Koruma Karşılı Vergisi Kanunu, Madde 6.

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

56. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu, Madde 7.
57. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'ne Ait İzahname, 30. 05. 1934, Seri No: 2, Buğdayı Koruma Karşılı Vergisine Dair 2466-2643 ve 2800 Numaralı Kanunlar-İzahnameler ve Umumi Tebliğler, s. 26.
58. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'ne Ait İzahname, 30. 05. 1934, Seri No: 2, Buğdayı Koruma Karşılı Vergisine Dair 2466-2643 ve 2800 Numaralı Kanunlar-İzahnameler ve Umumi Tebliğler, s. 26-27.
59. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi Kanunu, Madde 9.
60. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'ne Ait İzahname, 30. 05. 1934, Seri No: 2, Buğdayı Koruma Karşılı Vergisine Dair 2466-2643 ve 2800 Numaralı Kanunlar-İzahnameler ve Umumi Tebliğler, 13. 05. 1934, Seri No: 3 s. 39.
61. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'ne Ait İzahname, 30. 05. 1934, Seri No: 2, Buğdayı Koruma Karşılı Vergisine Dair 2466-2643 ve 2800 Numaralı Kanunlar-İzahnameler ve Umumi Tebliğler, 5. 01. 1935, Seri No: 21 s. 59.
62. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi'ne Ait İzahname, 30. 05. 1934, Seri No: 2, Buğdayı Koruma Karşılı Vergisine Dair 2466-2643 ve 2800 Numaralı Kanunlar-İzahnameler ve Umumi Tebliğler, 30. 7. 1934 Seri No: 11 s. 43.
63. Düstur, Cilt: 23, s. 112.
64. Millî Korunma Kanunu, Kanun No: 3780, Düstur, Cilt: 21, s. 433. Değişik 3954, Düstur, Cilt: 22, s. 121. Değişik 4156, Düstur, Cilt: 23, s. 107. Değişik 4180, Düstur, Cilt: 28, s. 232.
65. Düstur, Cilt: 21, s. 433.
66. Düstur, Cilt: 22, s. 33.
67. Düstur, Cilt: 22, s. 38.
68. Düstur, Cilt: 22, s. 248.
69. Düstur, Cilt: 22, s. 1332.
70. Düstur, Cilt: 23, s. 599.
71. Pamuk, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm", Türkiye'de Tarımsal Yapılar, (1923-2000), Ankara, 1988, s. 103. İsmail Hüsrev Tökin; Adı Geçen Makale, s. 14.
72. "Köylü Pasif Mukavemet Yapıyor". Tan Gazetesi, 17 Temmuz 1942, "Köylü Mallarını Saklıyor", Tan Gazetesi, 1 Ekim 1942.
73. Toprak Mahsulleri Ofisi'ni Alakadar Eden Mevzuat, s. 332.
74. Düstur, Cilt: 22, s. 1534.
75. İsmail Hüsrev Tökin; Adı Geçen Makale, s. 14.
76. Düstur, Cilt: 23, s. 1641. CHP Genel Başkan Vekili, Başvekil Şükrü Saraçoğlu'nun Hükümetin İç ve Dış Politikasını İzah 5 Ağustos 1942 Tarihli Beyannamesi ile İlaşe İşleri, Memurlara Yardım ve Fevkalade Kazançlar Hakkında Son Teşrin 1942 Tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İrat Buyurdukları Nutuklar. CHP Genel Sekreterliği Yayını, Ankara, 1942, s. 6-7.
77. Timur, Taner Türkiye'de Devrim ve Sonrası, Ankara, 1993 s. 182.
78. Pamuk, Adı Geçen Makale, s. 104.
79. Millî Şef İsmet İnönü'nün Yurtiçi Gezilerinde ve Türlü Konular Üzerinde İzmir, Samsun, Bursa, Balıkesir ve İstanbul'da İrat Buyurdukları Nutukları, Yayınlayan; CHP Genel Sekreterliği, Ankara, 1943, s. 8.
80. Millî Şefin Söylev, Demeç ve Mesajları, İstanbul, 1945, s. 143-144.
81. Kemal Karpat; Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul, 1996, s. 101-102.
82. Pamuk, Adı Geçen Makale, s. 106.
83. Pamuk, Adı Geçen Makale, s. 106.
84. Timur; Adı Geçen Eser, s. 181.
85. Düstur, Cilt: 24, s. 604.

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

86. Düstur, Cilt: 24, s. 1323.
87. Başar, Suat; "Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 7, No: 1-4, 1945-1946. s. 100-105.
88. Tezel, Yahya Sezai; Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi (1923-1950), Ankara, 1982, s. 375.
89. Boratav, Türkiye'de Devletçilik, s. 265.
90. Düstur, Cilt: 27, s. 849.
91. Karpat, Adı Geçen Eser, s. 102. Buğday hakkında Rapor 1950-1960, Türkiye İşbankası Hizmete Mahsus, Ankara, 1962, s. 10.

Kaynaklar:

- AKTAN, Reşat; Türkiye'de Ziraat Mahsulleri Fiyatları, Ankara, 1955.
- Âli İktisat Meclisi Raporları, Neşriyat Serisi: A, No. 2, Ankara, 1929.
- BAŞAR, Suat; "Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 7, No: 1-4, yıl: 1945-1946.
- BORATAV, Korkut; Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985), İstanbul, 1988.
- BORATAV, Korkut; Türkiye'de Devletçilik, Ankara, 1982.
- DERİN, Haldun; Türkiye'de Devletçilik, İstanbul, 1940.
- Düstur (II. Tertip), 1923-1950.
- GÜRDAY, Yurtmen; Buğday Krizinde Türkiye, Ankara, 1937.
- Hacızade Mirza (Gökgöl); "Buğday Fiyatlarının Tanzimi", 1931 I. Ziraat Kongresi İhtisas Raporları, Ankara, 1931.
- HATİPOĞLU, Şevket Raşit; Türkiye'de Ziraî Buhran, Ankara, 1936.
- İsmail Hüsrev (Tökin); "Buğday İşine Bir Bakış", Kadro 1934, Cilt: 3, (Tıpkı Basım), Ankara, 1980.
- KARPAT, Kemal H.; Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul, 1996.
- KİP, Ergün; "Türkiye'de Taban Fiyatları, Destekleme Alımları ve İç Ticaret Hadleri", Türkiye'de Tarımsal Yapılar, Ankara, 1988.
- KURUÇ, Bilsay; İktisat Politikasının Resmi Belgeleri (Söylev, Demeç, ve Yazılar), Ankara, 1963.
- KURUÇ, Bilsay; Belgelerle Türkiye İktisat Politikası, Cilt: 1, Ankara, 1988.
- Mehmet Vehpi; "1928-1931 Buğday Meseleleri", İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, No: 6, İstanbul, 1931.
- Millî Şef İsmet İnönü'nün Yurtiçi Gezilerinde ve Türlü Konular Üzerinde İzmir, Samsun, Bursa, Balıkesir ve İstanbul'da İrat Buyurdıkları Nutukları, Yayınlayan; CHP Genel Sekreterliği, Ankara, 1943.
- PAMUK, Şevket; "II. Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm", Türkiye'de Tarımsal Yapılar, (1923-2000), Ankara, 1988.
- PARLA, Taha; Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, "Atatürk'ün Nutku", Cilt I, İstanbul, 1991.
- SARÇ, Ömer Celal; Ziraat ve Sanayi Siyaseti (Zirai ve Sınai İktisat), İstanbul, 1934.
- SUVLA, Refii Şükrü; "Dünyada ve Türkiye'de Buğday Meselesi", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, 1942, No: 1, Cilt: 4.
- TEKELİ, İlhan-İLKİN, Selim; Türkiye Belgesel İktisat Tarihi, Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, Ankara, 1982.
- TEZEL, Yahya Sezai; Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi (1923-1950), Ankara, 1982.
- TİMUR, Taner; Türkiye'de Devrim ve Sonrası, Ankara, 1993.
- TOKDEMİR, Ertuğrul; Türkiye'de Tarımsal Yapı (1923-1933), İstanbul, 1988.
- TOPRAK, Zafer; Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918), Ankara, 1982.

TÜRKİYE'DE HUBUBAT POLİTİKALARI (1923-1950)

- TOSUN, Osman; Türkiye Buğdaylarının Standardizasyonu Üzerine Araştırmalar, Ankara, 1953. US, Asım; 1930-1950 Hatıra Notları, İstanbul, 1966.
- ZARAKKOLU, Avni; "1929-1930 Dönemi Dünya Ekonomik Krizi Karşısında, Türk Ekonomisi ve Anılan Krizle Mücadele Tedbirleri", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Türk Ekonomi Kurulu Yayını, Ankara, 1982.